

Elämäni muistelmat

Olen syntynyt Jaakkiman Metsämiklissä Tuunaisen saunassa 2 pv maaliskuuta 1928.

Äiti on kertonut silloin olleen sunnuntaipäivä. Pappi Lilius kastoi minut Hilikka Ilonaksi kotona, silloin asuimme vielä mummolassa suuressa perheessä. Talossa oli monta setää: Paavo, Simo ja Martti. Tätejä: Helena, Iida ja Maija, sekä Taneli ukko ja Anna mummo. Meidän äiti Tyyne ja isä Tuomas. Minua pari vuotta vanhempi sisareni Mirjam oli kuollut 2 kk:n ikäisenä vauvana. Pienenä mummo liekutti minua kätkeyessä, jos se pysähtyi, aloin heti huutamaan. Kaikki tykkäsivät minusta ja pitelivät sylissään vielä isompanakin, jonka muistan. Asuimme mummolassa niin kauan, että olin lähes kolme vuotias. Luulen muistavani yhden pienen välähdyksen siltä ajalta mummolasta. Olimme mummon kanssa menossa ulos, rapulla mummo piti minua kädestä ja sanoi: Elä lankii. Rapussa oli pieni reikä ja raput pienelle tytölle korkeat. Silloin ei ollut vielä tehty uusia sementtirappusia.

Me muutimme Paikjärvelle syksyllä 1930. Sinne oli mummolasta noin 3 km, siellä oli Tuunaisilla toinen maatila. Uusi pieni talo oli juuri saatu valmiiksi, tupa ja kaksi kamaria. Lisäksi pieni navetta, jonne tuli kaksi lehmää, Mampseli ja Rauni. Kesäksi sinne tuotiin Metsämiklistä melkein kaikki lehmät, jotka Helena täti hoiti.

Kerran äiti lypsi Mampselia ja minä menin sen eteen seisomaan. Silloin se hyökkäsi minua puskemaan, minä rupesin parkumaan, äiti pelasti minut. Lehmällä oli pitkät terävät sarvet. Sen takia oli aina oltava varuillaan sen lähettyvillä. Kerran seisoin rappusilla, siihen viereen tuli mummolan Juhla-niminen vasikka. Minäpä uskalsin kurottaa ja sylkäisin vasikan silmille, mutta samalla lensin korkeilta rappusilta alas. En ollut moksiskaan kun ei sattunut, kerroin vain urotyöstä Martti-sedälle. Usein jälkeempäin hän kiusoitteli minua, vai uskalsitko sylkeä vasikan silmille. Samana syksynä Martti-setä meni rippikouluun ja asui meillä, oli lyhempi matka Jaakkiman kirkkoon. Viikonlopuksi hän läksi Metsämikliin, minä pääsin mukaan. Muistan aina miten kovaa vauhtia mentiin, ojien kohdalla hän otti kädestä kovasti kiinni ja ilmalennossa mentiin. Olin hirveän iloinen aina kun pääsin mummolaan, kaikki siellä tykkäsivät kovasti lapsista. Sedät kiusoittelivat: Mikä sinun nimi on? Hilikka Ilona, sanoin. Etkä ole, olet Hilikka Kiusana, riesana ja kiusana. Riipuin kiinni tätien kaulassa ja setien niskassa, ukkokin antoi kiivetä, ensin saappaan vartta ja siitä syliin asti. Mummoa ei voinut yhtään rutistella, hän varoitti jo kaukaa, elä tule kohti, koskoo, koskoo. Hänen reumatismin vaivaamat jäsenet olivat hirveän kipeät ja niitä pakotti aina.

Paikjärvellä olost muistan sellaista kun mentiin koululle juhliin, ne olivat raittiusseuran, siellä oli näytelmä, jossa tyttö ja poika tervasivat kuuta.

Keväällä oli äitienpäiväjuhlissa ulkona näytelmä. Kuusen juurella istui valtaistuimella vuorenkuningas. Yhtenä kesänä Mensun mummo tuli Salme-serkun kanssa meille kylään. Salmella oli ihana olkihattu, jossa iso vaaleanpunainen rusetti pääläella, se oli mielestäni niin hieno, sain kokeilla sitä päähänikin. Yhtenä päivänä Salmen kanssa olimme mustikassa monta reissua, saimme aina dl:n mikit täyteen mustikoita.

Siksi aikaa kun Anja sisareni syntyi, minä pääsin mummolaan. Sitten minulle kerrottiin, sinulle on tuotu pikkusisko toripäiviltä. Iloissani kerroin kaikille mummolassa, että sisko on tuotu toripäiviltä. Mustalaisillekin sanoin, minullapa on pien sisko, eikä sinulla olekkaan.

Minä olin vanhempien mielestä hyvin luotettava. Varmaan minä olin 5 vuotta ja Anja 2 vuotta, kun äiti lähti Huuhanmäkeen viemään maitoa, kermaa ja voita tinkiläisille (upseerien rouville kasarmille) ja me jäimme tupaan kaksistaan siksi ajaksi. Isä ei ollut kotona. Silloin tulikin joku rouva meiltä itse jotain hakemaan ja kyseli: Missä äiti on. Osasin sanoa, että Huuhanmäessä. Ei hän meinannut millään uskoa, että olimme kahdestaan kotona. Eihän meillä mitään hätää ollut.

Meillä kävi aina naapurin aikuiset tytöt kylässä, Tolkin Anna Helvi ja Hilja, he kävivät kylpemässäkin kun heillä ei ollut saunaa. Kormanon emäntäkin kävi usein. Me Anjan kanssa opittiin kanssa käymään naapurissa. Oli vain polku pellon poikki, mutta ojat olivat Anjalle vähän vaikeita, piti laskea pyllymäkeä ojan pohjaan ja taas kontata ylös ei minulla ollut voimia häntä nostella.

Kerran menin Kormanoon, emäntä lähti sikapossua syöttämään, minä piipersin perässä. Minä kehumaan: Teillähän on iso sika. Emäntä siihen: Älähän nyt, teillähän on paljon suurempi. Äitipä on sanonut, ettei toisen tavaraa saa moittia, sanoin minä. Tättä nauratti, hän kertoi tarinan kotonani käydessään. Yhtenä kesänä isää oli raapaissut joku tikku vai liekö ollut naula, peukalosta. Sepäs siitä ärtyi ja tulehtui kamalasti, rupesi kainaloon tekemään mätää. Se oli verenmyrkytys, hänet vietiin ihan paareilla junaan ja Viipuriin asti leikattavaksi. Äiti on kertonut, että puhuivat jo kylällä kuolleeksi. Isä tuli takaisin omin jaloin ja me oltiin hyvillään kun hän toipilaana leikki meidän kanssa. Muistan joulun, olin n. 5-vuotias, kun sairastuin kurkkumätään. Isä vei minut lääkäriin. Oli jouluaatto. Ensimmäinen lääkäri lähetti meidät

toiseen lääkäriin, hänellä ei kai ollut seerumia, jota pistetään. Seuraavaksi mentiin taas toiselle ovelle, ottihan siellä toinen lääkäri vastaan. Mitään ei varoitettu, kun yhtäkkiä pyllyyn pistettiin, minä liukahdin.

Lääkäri ärähti: Ei pidä kenkkuileman. Pois mennessämme isä mutisi, humalassa, mokomakin. Tultiin kotiin, Emmi täti oli tullut meille jouluksi. En jaksanut yhtään pitää silmiä auki, kun kyselivät kumpaisenku nukun halusin omakseni, täti oli luultavasti tuonut toisen. Sain kuitenkin päätettyä, että otan isomman. Äitiä huutaessa ei tullut yhtään ääntä, pieni kuiskaus vain. Äidillä oli kova huoli, ettei se tauti tartu Anjaan, joka aina yritti tulla minun luokse. Lysoli oli silloin desinfioimisaine, siihen kastetulla rätillä äiti pyyhki yhtenäen sängyn laitoja ja taisi minuakin sipoa. Ei tarttunut Anjaan, ja minäkin paranin pikkuhiljaa.

Vuonna 1934 tammikuussa meidän perhe muutti Kuokkaniemelle, Sortavalan mlk:n alueelle. Entisestä kodista oli matkaa vain n. 15 km. Tila ostettiin äidin siskon perheeltä, Lempi ja Toivo Rädyltä. Velkaakin täytyi tehdä, kun isoisältä saatu raha ei riittänyt. Yksi velka oli Hypoteekkiyhdistykseltä ja toinen isän tädin mieheltä Samuli Mieloselta.

Kun me muutto-kuorman kanssa päästiin uuteen kotiin, minä olisin heti lähtenyt naapuriin tutustumiskäynnille, mutta ei minua päästetty. Seuraavana päivänä minua ei pidelty mikään, tietä ei ollut, mutta minä tyttö kahlasin haaroja myöten hangessa ja pääsinkin Sihvosen mummon mökille. Mummo oli tietysti utelias ja kyseli kaikenlaista. Kerroin siskosta ja kaikista asioista, lehmien nimetkin olin sanonut, kertoivat myöhemmin. Muuttokuormia oli pitkä hevosjono. Lehmät kulkivat reen perässä kytkettyinä. Heiniä oli monta, monta kuormaa. Jonkin hevososen reessä olivat huonekalut, eivät ehkä kaikki sopineet samaan rekeen. Äiti ja me lapset olimme yhdessä reessä. Anja oli kääritty pumpulitäkkiin umpisukkeliin, minä sain vällyn alta kurkistella maisemia. Uuden tuvan nurkasta minä löysin serkku Kaleviltä jääneen rikkinäisen puuhevososen, siltä puuttui pyörät. Sitä me Anjan kanssa vedeltiin pitkin lattiaa kun ei ollut vielä laitettu mattoja. Myöhemmin sillä leikittiin vain ulkona.

Koululle meiltä oli matkaa kilometri, Anni-täti, enon rouva, oli siellä opettajana. Oli kiva kun pääsin näin lähelle Salme-serkkua. Aika pian menimme käymään koululle. Salme oli ollut hinkuyskässä ja hän yski vieläkin. Salme rutisti minua kaulasta ja sanoi: Ei se enää tartu, jos alan rykimään nykäise näin leuasta, hän näytti. Mikähän taikatemppu se lie ollut, ei sitä muistaakseni käytetty. Saman vuoden syksyllä eräänä päivänä minulle sanottiin, että huomenna menet kouluun. Vanhemmat olivat päättäneet, että Salme, minä ja Auvisen opettajan poika Raimo pannaan 6-vuotiaina kouluun. Koulua oli jo pidetty muutama viikko. Olin ihan töllö, en tuntenut edes kaikkia kirjaimia. Oli tosi vaikea oppia tavaamaan

esimerkiksi: Ja-sana. Kait se sitten jotenkin rupesi onnistumaan, kun en luokallekaan jäänyt. Pakkasilla minulle käärittiin päähän pitkä villainen kaulahuivi ja niskasta solmeen, ei jäänyt kuin vähän nenää ja silmät näkyviin, niin tarkenin hiihtää kouluun. Naapurin lapset joutuivat minua odottamaan jo tuvassakin lähtiessä ja myös matkalla kouluun.

Seuraavana syksynä koulu oli alkanut. Olin koulussa kun meidän palvelija Olga tuli koululle Anni-tätiä hakemaan meille, koska Terttu-sisko rupesi syntymään. Minulle sanottiin, että saan olla koululla yötä Salmen luona. Anja muistaa, että hänetkin tuotiin koululle. Me Salmen kanssa aavistettiin mitä on tapahtumassa. Salme vielä sanoi: Mitä jos äitis kuolee. Seuraavana aamuna meille sanottiin, että sisko on syntynyt. Koulusta tultua näin vauvan, se nukkui pienen kamarin pöydällä puisessa pärekorissa. Anjapa ei tykännyt uudesta vauvasta ollenkaan. Hän sanoi äidille: Äiti on ihan hupsu, se pitää viedä heti paikalla pois. Meillä oli sinä kesänä ainoan kerran palvelija Olga Pantsu. Sinä päivänä kun Terttu syntyi, äiti oli ollut pellollakin, sitten oli kirjunnut voita 15 kg, sitten alkoi vauvan teko. Terttu oli pienenä hyvä oppimaan runoja ja lauluja ulkoa. Hän lauloi ihan nuotilleen, vaikka ei sanat vielä tulleet oikein. Sihvosen mummo päivitteli: Tää laps on liian viisas, tää ei elä pitkään. Se tuntui pahalta, eipä onneksi käynyt toteen.

Kotimme oli vähän huonossa kunnossa sisältä päin, pinkopahvit repeytyneet alalaidasta, sahajauhoja tippui lattialle. Laitettiin sitten paksu enso-pahvi seiniin ja maalattiin tupa siniharmaaksi Kamareihin tapetit pahvin päälle. Kattoihin paneelilaudoitus. Lattiakin tuli sileäksi paksun maalin peittoon. Minä sain avustaa isää tapettien asettelussa.

Kesällä kävimme melkein joka sunnuntai pyhäkoulussa. Monesti mentiin Rädynsopelle asti, sinne mentiin osa matkasta veneellä Voijärveä pitkin soutamalla. Silloin oli meitä viemässä Mielosen pojat ja Iida, joka oli pyhäkoulunopettaja. Muut opettajat olivat, Kiiverin Jaakko ja Lea, sekä Kolmosen Elviira, lisäksi oli talvisin Anni tätikin. Kävimme myös muilla kylän kulmilla, niin kuin Hyvärisen niemellä ja Ilomäen taloissa. Pyhäkoululaiset tekivät myös kerran retken Sortavalaan ja kirkkoon. Käveltiin ensin 3 km asemalle, sitten junalla Kaupunkiin. Iida halusi meidän näkevän hautauksenkin, joten mentiin katsomaan hautausmaalle kun jotain ihmistä haudattiin. Sivusta katselimme vain. Silloin saimme kioskista ostaa jäätelöt ja limonadit, olipa herkkua. Omat eväät olivat mukana, muistaakseni voileipiä.

Arkisin oli, varsinkin kesällä, äidillä ja isällä paljon töitä. Äitikin oli joka välissä pellolla kun ei ollut lypsämässä tai ruuanlaitossa. Meidän lasten työ oli illalla hakea lehmät kotiin metsästä. Taisin olla kahdeksan vuotta kun se minulle uskottiin. Minäpä vaadin Anjan aina mukaani, hän oli vasta viisi

vuotta, oli vissiin turvallisempi kahdestaan kulkea siellä metsätiellä. Isä opetti meidät kulkemaan polkua pitkin metsän ympäri. Täytyi aina vähän väliä pysähtyä kuuntelemaan lehmän kelloa, sitten vain luokse ja hokemaan: He pois kottii he. Lehmät valitsivat mistä kautta kotiin tultiin, aina ne osasivat. Meillä oli aina pitkät vitsat käsissä, kun täytyi aina varmistaa turvallisuus, se Mampseli pelkäsi kyllä piiskaa, ei se silloin puskemaan tullut. Kerran emme löytäneetkään lehmiä, kello ei kuulunut mistään päin, olimme tulossa kotiin jo, isä tulikin vastaan ja sanoi: Ne on tuolla Surkevaaran rinteessä, pihaan näkyivät, sen takia ette löytäneet niitä. Kerran Anja meni edeltäpäin aukaisemaan veräjää, hän oli aidan yli kiipeämässä, Mampseli ehätti puskemaan, minä juoksin kiireesti pelastamaan Anjan. Mampseli sai kunnolla selkäänsä, taisin kurittaa koko loppumatkan kotiin asti.

Päivällä kun vanhemmat lähtivät pellolle, meille annettiin työksi tiskata astiat ja separaattori. Usein me unohduttiin leikkimään, vesikin oli kylmennyt, sitten oli jo kiire jos vaikka tulevat tuvassa käymään, eikä työt ole tehty. Terttu se jo osasi huutaa, Hilikka tiskaa ja Anja kuivaa, niin se tehtiinkin.

Sinä kesänä kun Terttu ei vielä kävellyt, minun oli aina sitä kannettava jos vaikka ulos mentiin. Selässä oli vähän helpompi viedä, pidin toisesta kädestä ja toisesta jalasta kiinni kantaessani. Kohta hän oppi itsekin kiinni pitämään, suorastaan kuristi kurkusta. Pelkäsi raukka varmaan putoavansa. Uimaankin me haluttiin, saimme käydä savi haudassa, jossa oli vettä vähän yli polveen. Vähän isompana menimme Hermannin Lainan ja Eilan kanssa valtaojaan uimaan, siellä ei riittänyt kädet pohjaan ja niin saatiin uinnin alkeet oppia. Ilolampeen saimme mennä vasta kun osasimme oikein kunnolla uida. Joskus pääsimme Voijärvelle asti uimaan, ainakin silloin kun Sihvosen mummolle tuli kylään Suojärveltä tytär lapsineen. Heillä oli kolme tyttöä, Kirsti, Kerttu ja Eeva. Nämä tytöt osasivat jo pienenä uida, heitä oli isä opettanut liukumaan, joka oli ihan outo asia meille. Talvella tämä Sihvosen mummo tuli meille mielellään saunaan, ettei tarvinnut pakkasella omaa saunaan lämmittää. Hän oli kova ottamaan löylyä. Lauteilla hän hoki; On löyly on, uhmalla on. Kerran syksyllä hän oli taas saunomassa ja lähti kotiin. Jokin ajan päästä isä huomasi meidän riiden kohdalla metsänreunassa lyhdyn tuikkivan. Mummo se siellä oli eksynyt, Hermannin oli kyntänyt pellon, josta polku vei hänen mökilleen, ei ihme jos pimeällä eksyi. Mummo saatettiin kotiinsa.

Alakoulussa ollessani toisella luokalla olimme syksyllä harjoittelemassa tonttu ja keijuleikkejä. Rupesin lähtemään kotiin niin eteisen naulassa ei ollutkaan takkiani. Viimein huomasin jotain penkin ja seinän välissä mytyssä. Vedin esiin, ja voi kauhistus, takilla oli isot ”latakat”, haisi kamalasti. Me juoksimme opettajalle kiireesti sanomaan. Ope tuli yläkerrasta ja kaikki olivat ymmällään, mikä tään on tehny. Kun minulla ei ollut takkia, menin tietysti Salmen kotiin yläkertaan. Ei mennyt kauan kun äiti saapui koululle

vihaisena, miksi en tullut kotiin. Lainattiin Salmelta takki viikoksi, eihän hän tarvinnut takkia kun asui koululla. Alakoulun ope pesi ja kuivatti takin ja toi puhtaana minulle. Toiset lapset kyselivät, oliko sun takki ja minua hävetti kamalasti, kun niin nolosti minulle oli käynyt. Eihän se minun vikani ollut. Kyllä se tuli selville kuka oli syyllinen. Poikaa pidettiin nurkassa viikon verran joka päivä. Hän oli kyseisenä päivänä ”pilannut ilman” ja laitettu eteiseen tuulettumaan, eikä männy huusii ko oli tarve. Onkoha kellään näin kamalia koulumuistoja?

Kerran isä vei minut asemalla ja kauppoihin, että osaisin sinne itsekseni myöhemmin. Niinpä äiti sanoi kerran: Nyt pääsette kauppaan, taisi olla hiivan ostoa ja pani mukaamme kananmunia kenkälaatikkoon, jotka piti viedä kauppaan myytäväksi. Kuljimme jalkaisin maantietä pitkin, silloin porhalsi kuorma-auto kovaa kyytiä takaamme, en ollut monestikaan nähnyt autoa, Anja säikähti niin, että meni ojan yli pellolle asti. Seuraavaksi menimme tiilitehtaan alueen läpi, siitä kaikki kulkivat. Näimme kuinka naiset tekivät käsin tiiliä, pehmeää savea pantiin muottiin ja tasoiteltiin hyvin, sitten kaadettiin laudoille riviin kuivumaan. Myöhemmin ne poltettiin kestäviksi. Sitten tuli mieleen, kysyttiin onkohan kauppa vielä auki. On se vielä, menkää sukkelaan, sanoivat naiset. Me pistettiin juoksuksi, hyvin kerittiin. Kaupan neiti otti ja punnitsi munat ja ilmoitti, täällä on aika paljon rikkonaisia. Kotiin mennessä pelkäsimme, mitähän äiti sanoo. Ei äiti torunut, vaan keitti illalliseksi paksun munavellin.

Sihvosen mummon yhdellä tyttärellä oli Väinö niminen poika. Hän oli minua muutaman vuoden vanhempi, mutta ilme kyllä viihtyi meidän pikkutyttöjen seurassa. Mielestämme hän oli paras poika minkä tunsimme. Oikeastaan kaikki pojat olivat ilkimyksiä, paitsi serkku pojat, niitä piti sietää. Mielosen poikia ei tarvinnut pelätä, he tekivät aina mitä me pyydettiin, olivathan hekin pikkuserkkuja. Meillä oli Anjan kanssa aikomus jäädä vanhaksi piiaksi ja olisimme tehneet mökinmäelle, meidän maalle mökin itsellemme. Anja keksi sitten, että otetaan Markkasen Väinö sinne isännäksi. Minä ymmärsin ettei se ihan oikein mene, jos kerran ollaan vanhoja piikoja. Joka kesä pääsimme mummolaa marja tai omena-aikaan. sitten herkuteltiin oikein kunnolla. Usein olimme viikon mummolassa, serkkuja oli myös siellä, ja hauskaa oli. Kerran ukko pyysi meitä paimentamaan lehmä Amerikan pellolle, hänellä oli johonkin meno. Siellä oli iso lato tyhjillään, siinä oli hyvä lankkulattia. Arvo keksi, että ruvetaan tanssimaan, itse hän soitti kammalla musiikkia. Me olimme tanssivinaamme ja hauskaa oli. Yhtäkkiä seinään lyötiin, me säikähdimme. Ukko se vain sieltä tuli meitä vapauttamaan paimenesta. Tunsimme jotenkin syyllisyyttä, ukkohan oli kovasti uskovainen mies. Ei hän meitä torunut, antoi vain karamellia paimenille. Kerran talvella mummolassa ollessani minut laitettiin ukon viereen nukkumaan. Se kamari, jossa ukko ja mummo nukkuivat oli kuuma, meistä kuin sauna. Kotona me oltiin totuttu viileään. Minä olin jo illalla vähän vastustellut sitä, mutta eihän sitä voinut alkaa kiukuttelemaan moisesta asiasta. seuraavana aamuna he löysivät minut lattialta nukkumasta, eikä ollut rihmankiertämää

päällä. Olin unissani riisunut ja mennyt lattialle nukkumaan. Sen jälkeen eivät laittaneet enää minua sinne kamariin nukkumaan. Kesällä heillä ollessamme kävimme aina joella uimassa, sinne oli sen verran matkaa, että pois tullessa oli jo yhtä kuuma kuin mennessäkin. Kun mansikat puutarhassa olivat kypsiä, sanoi täti, kerääppäs tuo puolenlitran muki melkein täyteen marjoja, niin tehtiin. Sitten kaadettiin päälle maitoa ja sokeria, olipas hyvä annos, kullakin samanlainen, se herkku jäi kyllä mieleen. Mummolan toistuvassa, eli se oli melkein kuin sali, oli sellainen senkki, jossa tädit säilyttivät pikkuleipiä ja muita herkuja. Aina kun huomasimme jonkin heistä menevän sinne kamariin, menimme perässä. Makupaloja sai aina, jos ei muuta niin kuivattuja omenoita. Mummo istui kaiken syksyä ja kuori ja viipaloi omenoita. Ne kuivattiin vähän lämpimässä leivinuunissa ja tulivat ihan makeiksi ja nahkeiksi.

Yhtenä kesänä, heinäaikaan, niittokoneen liipasin katkesi. Isä rupesi uutta veistämään. Minut hän lähetti perä Mieloseen jakoavainta lainaksi hakemaan, jota hän tarvitsi. Kun tulin takaisin, isä oli kamarin sängyssä syrjällään ja selässä oli pitkä haava, verta ei enää vuotanut, mutta rumasti se irvisti. Kirves oli jotenkin ylös kohottaessa tarttunut oven karmiin ja sitten singonnut selkään. Seuraavaksi hän lähti Sortavalaan lääkäriin, muistaakseni siihen laitettiin seitsemän tikkiä. Sitten ei ollut niittomiestä, vaikka oli heinäaika. Miten lienee sana saatu mummolaan, puhelimia ei ollut. Ukko tuli aika pian meille ja niitti heinät. Meistä lapsista oli mukava kun ukko tuli moneksi päiväksi meille. Isä käveli ”pehtoorina” lapsen viltti hartioilla pellolla. Muutaman kerran isältä ”rohmasi sivut”, siis selkä tuli niin kipeäksi, että suksisauvojen kanssa pääsi huussiin ja saunaan. Me pelättiin kun isä ”vokaji”. Äiti lohdutti ja sanoi, ei tähän tautiin kuole, se helpotti. Joka kevät ja syksylläkin, tulivat tulvat meidän ja koulun välisille pelloille. Siinä oli kaukaa tuleva valta-oja joka laajeni silloin leveästi pelloille. Salme aina kyseli kovasti, jokohan ne tulvat tulevat. Silloin sain olla aina monta yötä heillä, joskus viikonkin, silloin meillä oli hauskaa. Koululla oli paljon mukavia paikkoja, joihin Salme minua aina vei. Vintilläkin olimme usein leikkimässä. Liiterissä kiipeilimme pitkin parruja korkealla katon rajassa. En aina olisi uskaltanut, mutta Salme osasi neuvoa mihin pistät varpaasi ja mistä otat kiinni kädellä. Opin minäkin mukana kiipeilemään. Sehän oli jännää.

Talvisota 30.11.1940: Olimme asuneet Kuokkaniemellä viisi vuotta, kun alkoi sodan tulo pelottamaan, oli sotaharjoituksetkin. Vanhat sanoivat, tämä ei hyvää tiedä. Olin aloittanut syksyllä 4:n luokankansakoulussa, siis viimeisen. Olin päässyt hyvään alkuun, tykkäsin kovasti lukemisesta, siihen asti en ollut kovinkaan innostunut. Koulu loppui heti kun sota alkoi. Pelko ja epävarmuus painoivat mieliä. Meidän isä ei joutunut sotaan, hänet oli vapautettu sairauden tähden sotaväestä aikoinaan. Kotirintaman is-miehet hiihtivät määrättyjä latuja joka yö ja seurasivat tuleeko desantteja lentokoneista. Rautatiesiltoja myös vartioitiin Tuokslahdella, ettei kukaan pääse sabotoimaan. Lentokoneita lensi

yhtämittaa ylitsemme, pommilastissa jyrisivät kamalan kovalla äänellä. Ne menivät pommittamaan Sortavalaa, myös Lahdenpohjan suunnalta kuului usein jyrinää kun pommit putosivat ja räjähtelivät. Lisäksi kuului koko ajan kannakselta ja Laatokan pohjoispuolelta rintamilta tykkien lakkaamaton jyske. Huolestuneina aina mentiin naapuriin uutisia radiosta kuuntelemaan.

Yhtenä kuutamoyönä ryssä pommitti meidänkin kylää. Asemalla oli kaksi tiilitehtaan piippua, niihinköhän lie yrittänyt. Pommi osui meiltä n. 1,5 km päähän, erään talon pellolle tuli iso kuoppa. Ei tullut vahinkoa kuin muutama ikkunaruuutu meni talosta. Me lapset oltiin jo nukkumassa, eikä herätty ollenkaan. Se oli tuntunut ihan kuin olis omaan pihaan tullut, sanoivat isä ja äiti. Isäkin oli silloin kotona, ei siellä vartiossa käyty kuin vuorollaan kukin. Niin elettiin pelättiin ja oltiin huolissaan, joulukin meni ja oli jo maaliskuu.

12.3.1940 Anja oli käymässä Multamäen mummolassa, joka oli 5 km:n päässä meiltä. Sinne tultiin sanomaan, että pitää lähteä evakkoon. Hän tuli kiireesti kotiin, pelkäsi jos meidätkin on käsketty lähteä, vieläkö ehtii mukaan. Meille ei ollut mitään käskyä tullut, mutta Jaakkiman ja Uukuniemenkin puolelta oli jo käsketty lähteä. Isä oli juuri emakkosikaa tappamassa kun naapurin Anni tuli juoksujalkaa meille ja melkein huusi. Te vaan täällä sikaa tapatte, ryssät tulee solkenaan, mitään ei mahdeta, nyt on justiinsa lähdeävä. Ei siinä mitään pakattu, hevonen vain valjaisiin, takit niskaan ja hevosen rekeen. Veräjällä isä sanoi: Katsokaa nyt lapset kotia viimeisen kerran. Me sanoimme yhdestä suusta, kyllä me tullaan vielä takaisin. Ajettiin km:n päähän naapuriin. He eivät olleet vielä mihinkään lähteneet, virallista käskyä ei ollut vielä heillekään tullut. Miehet päättivät lähteä vielä asemalta kysymään miten asiat ovat. He tulivat asemalta ja kertoivat, ei ainakaan tänään tarvitse vielä lähteä, menkää yöksi kotiin. Seuraavana päivänä tuli rauha, mutta millainen rauha, jouduttiin kuitenkin lähtemään evakoksi. Minä jouduin naapuriin viemään sanaa, että on lähdeävä. Oli se kaikille kova isku, Heikkikin itki ääneen. Isä ajoi viljat asemalle radan varteen, ensin ne oli säkitettävä, että voitiin viedä. Äidin piironki, yksi sänky ja keinutuoli vietiin myös asemalle. Isä ajoi hevosen kanssa, kuormassa olivat vaatteet ja muita tärkeitä taloustavaroita. Luultavasti sianlihatiinu ja ruisjauhosäkki. Piironki, sänky ja keinutuoli löytyivät jostain pohjanmaan varastoista. Viljat ja vehnäjauhosäkit eivät löytäneet omistajaansa. Eipä ollut ymmärrystä panna niitä rekeen, täytyi heti ostaa vehnäjauhoja.

Isä kyytisi meidät asemalle Kuokkaniemelle. Odotushuone oli tupaten täynnä ihmisiä, odotettiin milloin juna tulee, aikataulua ei tainnut olla olemassakaan. Oli jo pimeää kun juna saapui, siinä oli vain härkävaunuja. Sinne me jotenkin kiipesimme, ei ollut lastaussiltaa siinä kohdassa. Siellä oli jonkin laveri ylempänä, osa kiipesi sinne. Lämmityslaitetta ei ollut. Matka Sortavalaan ei ollut pitkä, sitten saimme

luultavasti luvan mennä matkustajajunaan, joka seisoj paikalla. Juna oli ennestään tupaten täynnä väkeä ja tavaroita. Me naapurukset olimme lyöttäytyneet yhteen, meidän äiti kolmen tyttären, Heikin Anni Sirkan sekä Sihvosen mummon kanssa. Annilla oli matkatavarat, luultavasti kaikki, isossa patjankuoressa, se oli mahtava säkki hän sai sen kuitenkin raahattua mukanaan. Meillä oli useita laukkuja eli paketteja. Sihvosen mummolla oli myös jonkin kokoinen säkki täynnä kalleuksia, joita hän kovasti varjeli. Ainakin sellainen kello joka soitti: Honkaen keskellä mökkini seisoo” ja toinen oli kahvimylly. Tosi vaikeaa oli päästä junaan ja vielä jokin olopaikka siellä. Annin säkki jäi eteiseen, jotkut siitä murisivat, kun ei päässyt siitä ohi. Anni käski vain kävellä päältä sen yli. Isä meni hevosella ja ajoi lehmät yhteiseen laumaan, eikä niistä kuulunut sen koommin mitään. Kerrottiin, että lehmiä menehtyi koko ajan hankeen, oli pakkanen, kukaan ei lypsänyt eikä ruokaa antanut. Sotaväki tullessaan antoi armonlaukaukset vain. Kyllä niistä joku pieni korvaus joskus myöhemmin saatiin. Junassa oli niin täyttä, että sotilaat nukkuivat lattioilla ja penkkien alla, he olivat rintamalta lomalle päässeitä ja täisiä. Myöhemmin huomasimme, että sukissamme oli täitä ja ne kutittivat kovasti.

Yön junassa oltuamme, tultiin Joensuun kaupunkiin. Minä nukuin hattuhyllyllä sen yön, kaulaliinalla sidottiin etten unissani putoa toisten niskaan. Asemalla oli vastaanottajia, jotka neuvoivat minne piti mennä. Tuli äidin luo hieno herrasmies ja kysyi, montakos teitä on. Äiti selitti, meitä on naapuruksia ja me ei erota, yhteensä seitsemän. Hän suostui sitten ottamaan meidät kaikki ja vei kotiinsa. Johtaja tarttui mummon säkkiin, mutta mummo ei ois millään antanut ainutta omaisuuttaan, antoi lopulta kuitenkin kantaa pussinsa. Johtajan koti oli hieno, saimme istua laiskanlinnoissa päivisin, ne oli kuitekin peitetty lakanoilla ettemme sotkeneet niitä. Naiset saivat keittää kahvia keittiössä, siellä oli mukava sisäkkö. Kaksi kertaa päivässä käytiin syömässä Pelastusarmeijassa. Yöksi tehtiin siskonpeti lattialle. Tällä Pyhälällä oli 7 vuotias Taru tyttö, hän lauloi ”Kotikontujen tienoita tervehtien” niin kovalla äänellä, että korviini oikein koski. Kovasti kysytty oli kaupungin-johtaja, puhelin soi usein vielä nukkuma-aikaankin. Hän loikki yöpaita päällä, paljaat sääret vilkkuen puhelimeen eteiseen, me salaa kurkistimme peiton lomasta.

Neljän päivän kuluttua käskettiin taas junaan. Kauan oltiin junassa, viimein meitä käskettiin laskeutumaan Kempeleen asemalla junasta. Olimme lähellä Oulua pohjoispohjamaalla. Asemalla oli hevosia kuskeineen meitä vastassa sellaisella sontareellä. Olihan siinä vähän heiniä alla kun istuttiin. Hevonen meni käymäjalkaa, hitaasti. Alkoi jo palelle jalkoja märissä huopakengissä, ne oli jo kastuneet junassa sulaneesta lumesta. Oulunsaloon ei ole kymmentäkään kilometriä, mutta pitkältä se matka tuntui. Tulimme Oulunsalon kylänpuolen koululle. Luokka oli täynnä evakkoja. Siellä saimme ruokaa ja vielä samana iltana meidät majoitettiin lähellä olevaan isoon maalaistaloon. Saimme taas käydä kahdesti

päivässä syömässä koululla. Talon nimi oli Helanen. Isossa pirtissä karjalaisnaiset leipoivat leipää, luultavasti sinne koululle. Me saimme leikkiä vapaasti siellä pirtissä. Ruoka oli koululla mielestämme huonoa, perunatkin pieniä ja vetisiä, eikä niistä ollut edes vettä kaadettu pois, olivat vieläkin vetisempiä, naiset moitiskelivat. Soosi oli jotain jauhovellin näköistä, keskelle oli viskattu nokare voita. Me olimme yötä pienessä kamarissa, sen läpi mentiin toiseen kamariin, siellä asui toinen evakkosakki. Nuoria tyttöjä oli myös, jotka kävivät viihteellä iltamyöhään. Me nukuimme taas lattialla kaikki ripirinnan, he loikkivat meidän päällitsemme siitä ohi kulkiessaan.

Päivänä muutamana, kahden viikon kuluttua, ilmestyi Sihvosen mummon poika Matti. Hänpä tiesi että isä ja Heikki olivat Vihannissa. Matti lähti mummon kanssa ja he asettuivat Nivalaan. Meidätkin joku saattoi taas asemalle ja matkustimme Vihantiin. Silloin ei tarvittu matkalippuja, oli vapaa lippu evakoille.--

Vihannissa saimme selville Heikin olopaikan. Hän asui ihan pankinjohtajan vinttikamarissa. Anni kapsahti Heikin kaulaan ja Heikki oli mielissään kun ”pere” löytyi. Pekkalassa meille tarjottiin oikein kotiruokaa talon pöydässä. Anni ryyppäsi maitoa ja kuiskasi ”kurrii”, meillä ei juotu sitä semmoisenaan, siitä tehtiin aina kokkelipiimää. Isä tuli jo samana iltana meitä hakemaan, oli jo pimeääkin loppumatkasta. Ihmeteltiin miten monta kilometriä sai ajaa aivan suoraa tietä, eikä ollut edes mäkiä, sellaista ei karjalassa ollut. Yhden talon kohdalla isä sanoi, tuossa asuu kätilö, äiti naurahti siihen. Myöhemmin ymmärsin, meillehän odotettiin syksyllä vauvaa.—Tämä Alpuan kylä on 15 km päässä Vihannin kirkolta. Sinne tulivat vielä kummankin enon perheet ja mummo, siis puoli sukua. Toivo setä ja isä olivat vuokranneet yhdessä talon, jonne olimme menossa asumaan Seuraavana päivänä tuli sitten heidän perheensä sinne myös. Nyt meillä oli hauskaa leikkiä serkkujen kanssa. Pihassa oli leikkimökkikin. Kirsti oli oikein innokas mökissä leikkijä.

Sitten alkoi koulu, sen täytyi olla jo pitkällä huhtikuuta, oli jo lämmintä, eikä olis yhtään huvittanut mennä outoon kouluun. Me Salmen kanssa olimme sentään toisillemme tukena ja opettajakin oli Anni-täti. Siinä se jotenkin meni se viimeisen luokan loppu. Tehtiin me oikein retkikin linja-autolla Raaheen. Ennen kotona mentiin aina Sortavalaan. Valokuvassa käytiin nytkin. Kesäksi äiti laittoi pienen kasvimaankin siihen talon pihapiiriin. Juhannukseksi matkustettiin Tornion lähelle Laivaniemeen isän sukulaisia tervehtimään. Samassa vuokratussa talossa asui silloin ukko, mummo, Juho sedän perhe, Matti sedän perhe, Helena täti, Paavo setä ja Sirkka. Martti ja Simo olivat olleet jossain toissa etempänä, mutta tulivat pyhiksi kotiin. Oli siinä väkeä kerrakseen, mutta sinne mekin vain mahduimme. Serkkujen kanssa kahlasimme Pohjanlahden rantavesissä ja olisimme jalkaisin päässeet saareenkin asti. Ihmettelimme kuinka meri oli niin matalaa. Juhannuskirkkoon pääsin hevosella, Paavo setä meitä

kuskasi, se oli Ala-Tornion kirkko. Siellä oli lestaadiolaisia, ne huusivat kovalla äänellä syntejään anteeksi, välillä pappi sanoi saarnatuolista, saat anteeksi. Meistä se oli tosi outoa meininkiä. Viikolla sairastuimme melkein kaikki kuumeeseen ja mahatautiin. Puuseellä oli käyttöä jonoksi asti.

Sitten kesällä Alpualla alkoi olla kovasti ikävää. Kaikki sukulaiset muuttivat pois. Eino eno ja Toivo setä ostivat Vihannin kirkolta yhteisen talon ja menivät sinne asumaan. Anni täti ja Matti eno muuttivat Raaheen, ajattelivat lasten koulunkäyntiä varmaan. Mekin toivottiin saavamme asunto Vihannin kirkolta. Meidät ottikin Antti Rätty asumaan lukkarin virkataloon, jonka oli vuokrannut itse. Meille annettiin läpikuljettava kamari nukkumista varten, päivällä oltiin enimmäkseen pirtissä. Siinä asui vielä Revon pariskunta, Kuutin Pekka ja Natrin Helvi. Ruuat keitettiin samalla hellalla, talon emäntä Helli, meidän äiti, Revot ja tietysti Helvi ja Pekkakin. Pirtissä oli kaksi pöytää peräkkäin, niin siitä tuli pitkä pöytä, siinä kaikki söivät vuorollaan.

Pentti velikin syntyi siellä Onnelassa asuessamme. Meidät oli häädetty enolaan ja tätilään siksi iltapäiväksi ja yöksi. Äiti oli silloin vähän aikaa perimmäisessä kamarissa, missähän talon väki silloin nukkui? Me tytöt olimme serkkujen kanssa hiljaa keskenämme koko kesän hokeneet, se on poika. Niinhän se sitten olikin. Isäkin oli hyvillään, mutta samalla murehti, kun ei ollut pojalle kotitilaa. Ahdasta oli, pienessä kamarissa nukkui kuusi henkeä, miten lie oikein mahduttu. Onneksi saimme vielä samana syksynä vuokrattua Kotilan talosta asunnon. Siinä oli keittiö ja kamari sekä oma uloskäynti, eteisestä mentiin toisenkin vuokralaisen huoneeseen. Talon rouva oli kerrassaan ystävällinen meille. Äiti sai leipoa heidän tupakeittiön uunissa aina leivät, piiraat ja pullat. Saunaan sai aina mennä ensin se perhe, joka oli sen lämmittänytkin. Heillä oli viisi lasta, Leena, Kyösti, Kerttu, Anni ja Juhani. Leenasta ja minusta tuli ystävykset. Vielä aikuisenakin pidimme yhteyttä. Hänestä tuli farmaseutti. Kerran olin hänen kanssaan apteekilla, kun hän oli yöllä päivystämässä. Pikkulottiin menin myös hänen kanssaan. Naimisiin mentyämme enää ole pitäneet yhteyttä.

Elämä oli ihan leppoisaa lapsen elämää, usein menimme mummoa ja tätiä katsomaan, he asuivat kilometrin päässä. Pyörällä voimme käydä montakin kertaa päivässä, serkkujen kanssa oli mukava kisailla. Kesällä kävimme uimassa yhtämittaa. Vihannissa oli kolme pientä järveä peräkkäin. Yksi oli ihan lähellä ja vielä hiekkarantainen. Olisin mennyt mielelläni uudelleen viimeisen luokan käymään koulua, mutta en sopinut mukaan. Sinne kyllä sopivat sellaiset kuin pankinjohtajan ja pappilan tyttäret, he kun menivät oppikouluun, korjasivat todistuksiaan. Minä olin vuotta nuorempikin heistä.

Juhannuksena 1940 oli kovaa vilskettä meidänkin rappusissa. Seinämme takana oli suojeluskunnan esikunta. Meidän isäntä oli sk-päällikkö Jaakko Kotila. Sk:n varikko oli ihan pihapiirissä. Sieltä jakoivat sotilaille kampeet lähtiessään jatkosotaan. Isä sanoi heti, että kyllä nyt sota tulee ja Saksa auttaa, että saadaan Karjala takaisin. Koko alkukesän oli saksalaisia sotilaita kuljetettu junilla pohjoiseen päin ja lisäksi maantietä pitkin oli mennyt sellaisia jeepejä pitkät kolonnat ohitse. Tiedettiin että saksalaisia on suomessa paljon. Kaikki karjalaiset toivoivat pääsevänsä takaisin kotiin. Hetihän se sota sitten alkoikin. Vihannissakin ilmasuojelujoukot rupesivat vartioimaan rautatiesiltaa, koulun aitan yläpuolelle tehtiin ilmavartiotorni. Tornissa valvoivat lotat ja pikkulotat heidän seuranaan yötä päivää. Minäkin olin siellä vartiossa ison lotan kanssa, aina oltiin kaksi tuntia kerrallaan. Yöllä väsytti kamalasti nousta neljän tunnin perästä taas valvomaan. Oli kesä ja lämmintä, ihan mukavaa se oli. Puhelimella piti aina soittaa jos lentokone meni yli ja mihin suuntaan. Ei tainnut lentää yhtään minun aikanani kun olin tornissa. Siellä oli kiikarikin. En ollut sellaista ennen nähnytkään. Katselin heinäpellolle heinämiehiä, siellähän oli tuttu mieskin, Kuutin Pekka, joka asui Onnelassa. Kaikki vartijat tietysti muonitettiin. Koulukeittolassa oli ruokapaikka. Olin minä kerran sielläkin auttamassa emäntä-lottia. Eräänä päivänä kotimme eteisessä tuli vastaan eräs sk-upseeri ja sanoi: Tule kuittaamaan, sinulle on toimistolla päivärahaa. Olin ihan hämmästynyt. Se oli ensimmäinen palkkani, ostin sillä liinasukat, oikein sellaiset aikuisten sukat, sitä ennen sukkani olivat olleet lasten sukkia yksi nurin yksi oikein juovalliset.

Rintama oli edennyt jo kauas Laatokan pohjoispuolelle entisen rajan tuntumaan. Karjalaismiehet olivat levottomia kun kotiin menolupaa ei annettu, vaikka kuinka kyseltiin. Viimein siirtoväen päällikkö antoi luvan tilata härkävaunut, eikä muuta kun lähdettiin matkaan, vaikka lupaa ei ollut. Meillä oli vielä kotoa tuotu hevonen tallella, ostettiin lehmä ja heiniä ja evästä mukaan vaunuun. Isä otti minut mukaansa. Samassa vaunussa oli kaksi meidän kylän tyttöä, kummallakin oli lehmä mukana. Iloisesti lähdettiin matkaan. Tavarajunat kulkivat hitaasti, muutamana päivänä olimme jo Savonlinnassa. Voi miten kaunis oli Olavinlinna siinä veden keskellä aurinkoisena syyspäivänä. Mieli oli korkealla.

Pääsimme vain Ihalan asemalle asti junassa. Ryssä oli pannut sananmukaisesti rautatien rullalle, sillä oli oikein koneet jolla se pyöritti kaikki pölkyt irti ja joka, ainoa kiskonväli oli vedetty yhteen. Ei ollut yhtään suoraa pätkää kiskoissa. Tietä korjattiin koko ajan, kun korjaajat olivat meidän kylässä, kuului kova vonkuva ääni kun kiskojan koneella oijottiin.

Rajalla Parikkalassa piti mennä rajavartion tarkastukseen. Isä jätti minut vaunuun, eihän meillä ollut lupapapereita. Eivät takaisin käännättäneet, minusta olivat sanoneet: Vie omalla vastuullasi. Niin kaikki muutkin pääsivät läpi.

Saavuimme sitten Ihalaan. Purkauduimme vaunusta ja lähdimme kotia kohti ajamaan maantietä pitkin, lehmä oli sidottu kytkyestään kärryn perään. Minä ajoin isän vanhalla polkupyörällä, jossa ei jarrut yhtään toimineet, isoissa alamäissä ei voinut muuta kuin kävellä. Vasta illalla olimme Lahdenpohjassa, löysimme tyhjän omakotitalon, se oli ihan siistiksi puhdistettu, siinä olimme yötä. Valitsin tyhjän huvilasängyn, siinä ei ollut patjaa. Olipas kylmä yö, altapäin paleli koko ajan kun oli vain rautaritilä alla. Lattialla olisi ollut paljon lämpimämpi nukkua. Illalla menin kirkkoa katsomaan, se oli jo puhtaaksi siivottu. Lattialla oli jonkin verran pitkiä lankkupenkkejä. Alttaritauluna oli havuista tehty köynnösristi. Kuulimme, että edellisenä sunnuntaina oli ollut ensimmäinen jumalanpalvelus kirkossa. Kirkon pihassa on sankarihauta, siellä oli yksi avonainenkin hauta, kurkistin sinne, sieltä näkyi valkoinen arkun kulma vielä, eivät olleet vielä peittäneet.

Aamulla heti lähdimme jatkamaan kotimatkaa. Isälle olivat paikat jo tuttuja, kaikki näytti olevan melkein kuin ennenkin. Ajoimme Sortavalaan päin isoa maantietä. Oppolan kylän kohdalla poikkesimme sivutielle, joka vei Rädynsopen kautta Ilomäkeen, omalle kyläkulmallemme. Siinä me vain ajelimme, ketään ei ollut missään.

Sitten tuli nenäämme kamala haju, isä huomasi, että vähän matkan päässä oli venäläisen sotilaan jäännökset. Sitten tulimme Rädynsopelle, talot näyttivät olevan tallella. Ohitimme Toivosedän ja Lempitädin talon, silloin siellä ei ollut vielä ketään.

Tulimme Ilomäkeen, tien laitaan oli tullut muistaakseni neljä taloa, oikeastaan vain seinähirret, ne oli jo pystytetty, vaikka perustuksia ei ollut. Muut talot olivat entisen näköisiä. Koulu oli yhtä komea kuin ennenkin. Minäpä en malttanut jättää sitä sisältä katsomatta. Juoksin kaikki luokat ja opettajien huoneet jopa yläkerrasta, menin vintin kautta alakoulun open huoneistoon ja sieltä alas ja ulos. Vintillä jotenkin vähän säikähdin kun siellä oli esillä sellainen iso palvitaulu, jossa oli ihmisen sisuskalut, nehän ovat hyvin värikkäitä tauluja. Kun menin ulos isää ei enää näkynyt, hän oli koko ajan mennyt kärryineen eteenpäin. Äkkiä pyörällä perään, tapasin hänet jo lähellä tiehaaraa, josta meille käännytään. Tulimme tiehaaraan, isä antoi hevosen mennä vapaasti, eikä ohjannut. Kyllä Into osasi kääntyä kotiin ja muisti mistä käännytään. Meidän tie ei ollut soratietä, se oli kovasti heinäinen. Tulimme jo ladon luo ja koti alkoi näkyä ja oli säilynyt ehjänä. Pihamaa oli pystyyn kuolleen heinän peitossa. Huomasimme, että talo oli ollut kovassa käytössä. Kaikki näytti pienemmältä kuin mitä muistin. Ovet oli kolhittu, kolojakin oli,

maalit melkein tipotiessään. Tuva ovesta oli mahtava rautainen ramppi, eli haka. Huoneet olivat ihan tyhjiä, seiniltä oli revitty pahvitkin osittain, ikkunoita oli myös rikki. Siivousporukka oli jo käynyt tyhjentämässä rojut huoneista, mutta ei vielä pessyt paikkoja. Ilta alkoi jo hämärtää. Veimme lehmän entiseen sikalaan yöksi, ensin tietysti lypsin sen, jotta saatiin maitoa. Hevonen sai olla navetassa yötä. Lattiat olivat kamalan likaisia ja savisia. Luultavasti kaivosta isä sai vettä ja minä pesin pienen kamarin lattian. Siihen kävimme väsyneinä nukkumaan. Ulko-ovi saatiin sellaisen pitkän riuvun kanssa kiinni, ettei ulkoapäin kukaan päässyt tulemaan. Varmuuden vuoksi isä laittoi kirveen kamarin oven pieleen. Minä kyllä nukuin heti, oli hyvä mieli kun oli päästy kotiin. Siinä sitten aloitettiin asua, oli paljon tekemistä. Pelto oli isoksi osaksi kauralla. Vangeilla oli teetetty niin, että ne oli jo seipäillä. Heiniähän meillä ei ollut yhtään. Isä rupesi niittämään pystyyn kuivanutta apilaspeltoa, saimmekin siitä jonkin verran heinää. Sinä syksynä lumi tuli lokakuussa, eikä sitten voitukaan lumen seasta heiniä ottaa. Kaurat vietiin latoon, niitä sitten syöteltiin sellaisenaan lehmälle ja hevoselle. Ketään naapureita ei ensin ollut tullut. Pian kuitenkin asemalla jo kuulivat, että meillä on lehmiä, alkoi tulla maidon kysyjä, josko myytäisi sitä. Eihän sitä edes paljon tullut yhdestä lehmästä, mutta pullollinen aina annettiin tai kaksi, kun 3 km:n päästä tulivat etsimään. Kun meillä ei ollut perunoitakaan, lähdimme katselemaan Ilomäen pelloille, olisiko ryssä laittanut kasvamaan sinnepäin perunaa. Löysimme kynnöspellon, jossa oli auran viiltoon laitettu perunaa. Ei ne sellaisessa kasva, muutamia saimme, kerralla taisivat kiehua ne vähät. Siellä pellolla kävellessä minä huomasin maassa sellaisen rautaisen mötikän, ihan kuin perunanuija, huusin isälle. Hän huusi, elä koske siihen, ja tuli katsomaan. Se on käsikranaatti, jäänyt laukeamatta. Hän nosti sen varovasti kivelle näkyviin, ja aikoi ilmoittaa siitä niiden kerääjille. Mielosessa kävimme katsomassa, olisiko vielä omenoita vaikka maassa. Sotilaat olivat ne varmasti löytäneet, siellä oli jäljet käynnistä. Pieniä väkeviä omenoita saimme sen verran, että tein niistä sopan. Kun menimme liiterille katsomaan olisiko puita hellaan, sieltä kaiken romun seasta alkoi kuulua kanan säikähtänyt rääkäisy. Koville otti ennen kuin sain sen kiinni ja vein navettaan lehmän seuraksi. Pian se kotiutui ja tuli jo minua vastaan lehmän selkää pitkin kävellessä, tiesi saavansa ruokaa. Me ristittiin se heti Tiltuksi. Siellä oli villikissoja, ei ne kun vilahtivat vain, niin arkoja ne olivat. Sitten näin harmaan ihan tutun näköisen kissan. Muistin, että Heikin Sirkan kissa oli samanlainen, Marri nimeltään. Aloin kutsua sitä Marri, Marrii. Se tunsi selvästi nimensä. Vein sille ulos maitoa astiassa ja kutsuin, menin kauemmas, silloin se uskalsi tulla litkimään maidon. Kohta se uskalsi tulla tupaan, ja niin se rupesi meidän kissaksi.

Yhtenä yönä herättiin, oli pilkkopimeää, vintiltä kuului kamala jysähdys. Isä lähti varovasti tutkimaan, mitä se oli. Hän rupesi nousemaan vinttiin, samassa meni ohi joku olento kovaa kyytiä, kuului toinen jysähdys kun se lensi ulko-ovea vasten ja taas se meni hänen ohitseensa kovaa kyytiä vintille. Silloin isä jo huomasi, että se oli iso kissa, päivällä oli ulko-ovi ollut auki ja se oli huomaamatta mennyt vintille.

Meillä oli jo silloin kivääri, jonka isä oli saanut kaiken varalta asemalta armeijan miehiltä, se oli venäläinen. Isä ampui sillä ilmaan yhtenä päivänä. Pyysin, että anna minäkin ammun. Hän antoi aseeni käteeni ja neuvoi miten vedetään liipasimesta. Minä vetäisin, voi kauhistusta kuinka se potkaisi minua olkapäähän ja korviin ihan sattui se jyrähdys. Sen kommin en ole tahtonut minkäänlaista asetta ottaa edes käteeni, leikkipyssytkin ovat inhottavia.

Eräänä päivänä huomasin, että koulun savupiipusta nousi savua. Minä lähdin heti katsomaan, kuka on tullut koululle. Siellähän oli Auvisen Reino sotakaverinsa kanssa, keittivät teetä keittiössä. Naapurin Hermannin oli jo emännän ja Eila tytön kanssa tullut kotiin. Hermannin lähti sitten loppua perhettään hakemaan pohjanmaalta ja emäntä ja Eila tulivat meille, kun eivät uskaltaneet keskenään olla kotonaan. Eila oli villi tyttö, hän opetti minua jenkkää tanssimaan ja aina riippui kiinni. En tykännyt sellaisesta, sanoin emännälle: Kiellä tuota tyttöäsi. Ei hän tehnyt elettäkään. Kun Eila käytti rumaa kieltä takapuolesta, meidän isä sanoi, ettei saa noin rumasti sanoa. Eila kysyi: Mites mie sanon? Isä neuvoi istualleen. Eila sitten hoki kauan aikaa, istuilllee, istuilllee.

Sitten tuli isän vuoro jo lähteä perhettä ja tavaroita hakemaan. Minä jäin tietysti kotimieheksi. Olihan lehmä hoidettava ja lypsettävä. Hevosellekin oli vettä ja ruokaa annettava. Isä neuvoi minkä verran kerralla heiniä annetaan ja montako kertaa päivässä, kellon ajatkin oli tarkat milloin mitäkin piti tehdä.

Hiiriä oli valtavasti, oli hyvä kun saimme Marrin. Meillä oli pyydys, joka otti hiiret elävinä, tarvitsi vain hiukan luukkua avata, Marri sai sen aina kiinni, eikä tarvinnut niitä nuijia.. Huusimme vain Marria, niin kohta se tuli laukaten hiirtä ottamaan. Hiiret juoksivat keskellä lattiaakin, jos oli vähän aikaa hiljaa. Yhtenä yönä heräsin, sanoin, joku meni säärtäni pitkin peiton alla. Hetken päästä isä sanoi, nyt se meni minun hänen ylitseni lattialle.

Kun isä lähti, minä otin tyynyn ja viltin iltasella ja menin Hermannin yöksi. Emäntä ja Eila olivat taas kotonaan kun sinne oli tullut lomalle heidän Petteri pokansa. En tykännyt olla heillä. Oli kapea kahden maattava sänky, siihen täytyi ahtautua, lihava emäntä, Eila ja minä. En pystynyt edes kääntymään koko yönä. Kehoitin Eilaa menemään veljensä viereen, kun sillä oli ihan leveä sänky käytössään. Ei Eila mennyt. Aamulla otin tyynyn ja viltin mukaani, en muista sanoinko mitään, varmaan arvasivat, etten enää tule, kun läksin kampeineni. Seuraavana iltana lähdin toiseen naapuriin, Hirsimäelle pyrkimään yöksi. Otettiinhan sinne ihan mielellään. Tietysti kerroin miten minulle oli käydyt edellisessä paikassa. Täällä oli ihanan kotoinen meininki, kaikki niin ystävällisiä. Lattialla laverissa kaikki nukkuivat koko perhe ja minä jossain samassa rivissä. Tupa oli lämmin ja puhdas. Siinäpä kävi niin, että Kerttu, minua

kaksi vuotta nuorempi tyttö, lähti minun mukaani sitten joka aamu ja oli päivän minun kanssani meillä. Eipä ollut yhtään ikävä kaksistaan. Joskus huomasin, että heinien anto lehmälle myöhästyi, kun ei muistettu kelloon katsoa. sitten kiireesti antamaan heinät. En muista mitä me keitettiin ruuaksi, varmaan mannaryynivelliä, kun maitoa oli omasta takaa. Leipää olimme isän kanssa leiponeet. Me pantiin ämpäriin lämpimään veteen jauhoja vellin verran, ja nostettiin uuninpäälle happenemaan. Kahden päivän perästä se meinasi jo tulla yli laidan. Sitten minä alustin sen, ja noustua leivoin leiviksi. Kyllä se ensin pahasti tarttui käsiin kun en osannut ottaa jauhoja tarpeeksi pöydälle. Se oli eka kerta kun leivoin leipää. Pullaa olin kerran ainakin leiponut ennemmin. Isä hoiteli leivät uuniin ja pois sieltä. Hyviä niistä tuli. Maidon hakija kysyi, kun tuli samana päivänä käymään: Isäntä vai emäntä teillä on leiponut. Isä sanoi, että emäntä leipoi, hän otti vain uunista.

Me kuljettiin Kertun kanssa suksilla, niin pääsimme nopeasti alamäissä. Kerran Kerttu kaatui enkä minä saanut suksia pysähtymään, pimeäkin oli, sukseni iski Kerttua takapuoleen. Hän rupesi valittamaan. Minä pelästyin ja voivottelin myötätunnosta mukana. Kipu kait sitten hellitti, Kerttu rupesi nauramaan ja sanoi: Se oli täysosuma. Sillä olemme myöhemmin aina nauraneet, kun muistelemme menneitä. Aina muistan Hirsimäkeläisiä lämmöllä, heillä oli niin mukavaa illalla. Aina tarjottiin ilta ja aamuteet, aina oli jotain syömistäkin, vaikka oli sota-aika, eikä suuria varastoja kellään, kortilla oli kaikki ruokatarvikkeet.

Yhtenä iltana hämärissä huomasimme. että mies tulee meidän ladon vierestä Hirsimäen suunnalta. Heti laitoimme oven sisäpuolelta kiinni ja seurasimme miehen lähestymistä ikkunasta. Kun mies tuli lähemmäksi tunsin Kerttu hänet sisarekseen Annikiksi, hän oli pannut veljensä suojeluskunnan puvun päälleen ja näytti ihan mieheltä. Silloin oli vielä vankikarkureita, eli metsäryyssiä, joita oli jäänyt rintaman taakse, he piileskelivät metsissä. Heitä pelkäsimme. Silloin olimme kolmisin meillä yötä. Eräänä päivänä ovesta tulivat Mielosen pojat, Martti ja Arvo. He tulivat jo jäädäkseen kotiinsa. Koti oli kuitenkin rikottu, ikkunoita oli hajalla ja uunit säretty, eikä sinne voinut mennä asumaan ennen kuin paikat korjattiin. Meidän penkillä he nukkuivat yönsä. Päivisin pojat menivät kotiinsa ja yrittivät jotenkin korjailla rikkinäisiä paikkoja. Taisi olla vaikeaa, eihän heillä ollut mitään tarvikkeita millä korjata. Minulle he hakivat uunipuita tupaan. Puut olivat märkiä, täytyi aina muistaa laittaa illalla lämpimään uuniin halot yöksi kuivumaan, sitten syttyivät hellassakin hyvin aamulla.

Yhtenä iltana, oli jo hämärää, olin yksin kotona, tuli äiti ja toiset lapset ovesta. Kylläpä tuntui ihanalta, huolet loppuivat siihen paikkaan, tuntui kuin raskas paino olisi lähtenyt hartioilta, niin kevyt ja onnellinen oli olo. Äiti polvistui heti penkin viereen lapsineen ja kiitimme Taivaanisää kun oltiin päästy takaisin kotiin. Sitten äiti katseli ympärilleen ja sanoi: Onpas täällä likaista. Meillä oli jo aikaisemmin

käynyt pesuporukka ja minäkin oli pessyt ainakin lattiaa jo monta kertaa, mutta aina ne näyttivät likaisilta. Ikkunatkin oli pesty oikein juuriharjoilla, pelkäsin, että särkyvät kun ne ihan notkuivat heidän pestessä. Osa ruuduista oli rikki, ja isä oli päreellä korjaillut, ettei tuulemaan päässyt.

Isäkin tuli jonkin ajan päästä, hän toi vielä toisen lehmän ja kaikki tavaramme. Seuraavaksi saapuivat naapurin Heikki, Anni ja Sirkka. Heidänkin kotinsa oli särjetty asuinkelvottomaksi. He majoittuivat meidän pieneen kamariin. Sitten saapuivat Mielosten pääporukat. Heitä oli Jussi ja Anni, lapsia Matti ja Hilja sekä Vanha mummo, joka oli isän täti. Lisäksi vielä Martti ja Arvo, jotka olivat aikaisemmin jo tulleet. Heille annettiin meidän isompi kamari asuttavaksi. Mummo jäi tupaan meidän uunin viereen halkolaatikon päälle, se niin pitkä laatikko, että pieni mummo siihen mahtui. Ei hän ollut oikein enää selvillä missä oltiin, mutta kerran hän katsoi ikkunaan päin ja sanoi: Tuollahan näkyy meidän Ilolammin lato. Niin se näkyikin meidän ikkunaan. Lienee ollut jo marraskuun loppua kun he tulivat. Täti nukkui pois jo ennen joulua, oli joulun jo meidän riihessä laudalla, niin kuin ennen sanottiin. Siinä sitten asuttiin porukalla. Mielosen miehet ja Heikki kävivät joka päivä korjaamassa kotejaan. Jouluna olimme kaikki vielä siinä meillä. Kuusikin tuotiin ja kun oli ahdasta, niin se oli pienempi ja ripustettiin kattoon, niin kuin pienissä mökeissä oltiin nähty tehtävän. Kuudessa ei ollut ainuttakaan kynttilää, ei silloin saanut niitäkään. Paperikaramellejä ja muitakin paperikoristeita siinä oli. Mielosen Martti antoi minulle lahjaksi vesivärit, ne oli ihan uudet. Niillä yritin jotain maalailia, mutta kun on siinä niin huono, ei siitä paljon iloa ollut. Kuitenkin olin yllättynyt ja kiitollinen lahjasta. Vainaja oli monta viikkoa meidän riihessä. Me laskimme mäkeä siitä riihenmäeltä, aina se tuli mieleen, että siellä se nukkuu riihessä. Kun Jussi ja isä laittoivat kamarissa tätivainaata laudalle ja vissiin häntä pestiinkin, satuin menemään ovelle. Jotenkin alkoi tuntua niin pahalta, etten mennyt enää katsomaan kun arkkuun laitettiin, luulen että toiset lapset siellä olivat ainakin lähettyvillä. Hautajaisia ei kait ollut vara pitää, eikä mitään tarvikkeitakaan saanut. Korttiannoksiakin piti etsiä milloin Nivan, Kuokkaniemen ja Sortavalan kaupoista asti. Usein oli vain laardista tehtyä ruskeaa kastiketta, siihen vain silputtiin leipää murusiksi ja syötiin. Perunoita ei ollut. Keväällä saatiin jostain siemenperunat. Kun kylvä oli tehty, oli jäänyt vähän sankoon loppuja kun vako loppui. Ne keitettiin, ja olipas hyviä pitkästä aikaa. Eihän meillä hätää ollut kun oli maitoa joka päivä ja voitakin omasta takaa.

Naapurit saivat jo talven aikana, ehkä helmikuulla, kotinsa korjattua ja me pääsimme omin perein asumaan. Sitten se koti vasta mukavalta tuntui sen ahtauden jäljiltä. Mekin saimme kokea miltä tuntuu, kun evakkoja tuli taloon. Pääsiäiseksi Tiltu kerkesi tehdä kuusi munaa, jokaiselle perheenjäsenelle, se oli herkkua. Keväällä alkoi kovat peltotyöt, toukoja kylvettiin. Aitoja isän piti keritä korjata lehmille. Minusta tuli vakituinen äestäjä pellolle.

Isä kävi ostamassa pohjanmaalta Nivalasta lisää lehmä kolme kappaletta, sitten niitä oli jo viisi. Meillähän lehmä pidettiin kesällä aina metsässä, siellä oli heinää yllin kyllin. Oli vielä sellainen peränurmikin, joka oli entistä peltoa, jossa hyvää heinää. Minä ajoin lehmät sinne peränurmelle asti, jotta alkaisivat siellä syödä. Tulin kotiin. Hetken päästä huomattiin, että lehmät olivat tulleet kotiin takaisin. Ne eivät halunneet olla metsässä, olivat saaneet aina olla ennen pellolla. Eivät ne oikein oppineet koko kesänä siellä olemaan. Tuli pian suurempi ongelma. Jokaiseen lehmään tuli punatauti. Ne virtsaavat silloin veristä pissaa ja ovat kuolemansairaita. Sortavalasta asti piti lähteä eläinlääkäriä hakemaan. Eihän sitä saatu tarpeeksi ajoissa, kun jokaisessa talossa oli sairaita lehmä. Meillekin saatiin seuraavana päivänä, mutta lääkkeitkään eivät enää kaikkia pelastanut. Kolme komeinta lehmää kuoli, ne Nivalasta tuodut. Ne täytyi vaan haudata maahan.

Päästiin sitten jo heinä ja elokuulle. Marjoja tuli mahtavasti, kerättiin, syötiin ja säilöttiin atamonilla purkkeihin ja pulloihin. Vattujakin tuli aina sangollinen kerralla metsästä. Minä halusin mennä Sortavalan torille myymään niitä yhtenä lauantaina. Marjassa ollessa oli kenkä hangannut nilkkaani, se ärtyi siitä kun seisoin kauan siellä torilla, nilkutin kotiin. Siitä alkoikin verenmyrkytys, punainen juova meni jo polveen asti kun huomasin. Panin kiireesti jodia siihen ja ympäri jalan. Pysähtyihän se siihen, mutta sääri tuli hirveän kipeäksi, ei voinut yhtään enää astua koko jalalla. Kutsuttiin terveyssisar Tuokslahdesta, hän katsoi ja tutki sitä. Hän sanoi, että se kehittänyt mätää sääreen, ja se on leikattava, ja kehotti menemään Sortavalan sairaalaan. Isä vei minut junassa Sortavalan ja tilasi vossikan viemään sairaalaan. Olin sairaalassa toista viikkoa, ikävä oli. Olihan siellä toisiakin lapsia. Kaksi poikaakin, jotka olivat leikkineet löytämillään kranaateilla. Toiselta oli mennyt käsi ranteesta asti kokonaan, toiselta vain pikkusormi revennyt pois. Minut leikkasi sitten ruotsalainen vapaaehtoisena tullut lääkäri. Eetteri oli kamalaa, siihen luuli tukehtuvansa. Jalkaa leikattiin kolmesta kohtaa, sääreen kaksi reikää ja vielä se kohta nilkasta, mistä kaikki oli alkanut. Säären toiseen haavaan pantiin kumiletku, josta mätää valui pois. Kun tulin kotiin, äiti oli tehnyt kaalilaatikkoo uunissa rautapadassa, en ikinä ollut saanut niin hyvää laatikkoo. Kait ne sairaalan sota-ajan ruuat ei olleet kaksisia. Jalka ei heti parantunut, haavan täytyi kasvaa ehjäksi pohjalta päin. Vähitellen yksi kerrallaan ne sitten menivät umpeen. Oltiin jo välillä epätoivoisia. Isä vei minut tuberkuloosilääkäriinkin Sortavalan talvella hevosella, 20 km oli matkaa. Lääkäri kysyi heti, onko tämä jalka aina näin kylmä? Sanoin sen aina olevan kylmä. Hän antoi määräyksen, ettei saanut pitää yhtään alaspäin, mieluummin aina ylöspäin. Niin ruvettiin hoitamaan ja heti alkoi joutuin haavat menemään umpeen. Puoli vuotta siinä meni ennen kuin kunnolla pääsin edes kävelemään. Harmitti kun en mihinkään päässyt, tuvassa vain piti olla. Ei silloin edes kainalosauvoja hankittu, olis vähän edes ulos päässyt.

Syksyllä Salme tuli joskus minua katsomaan. Minä rupesin neulomaan kirjokintaita. Äiti osti kirjan joka oli täynnä kauniiden kintaiden malleja. Siinä sentään aikaa kului mukavasti. Kun äiti ja isä olivat ulkosalla viljoja korjaamassa ja puimassa, minä tein aina ruuat ja tiskasin, yritin lakaista lattioitakin. Pidin vähän tuolia apuna, sain polven panna tuolille kun keitin tai tiskasin. Koulun joulujuhlaan pääsin kun sain jalkaani sellaisen puolikengän, voin jo nilkuttaa. Kevättalvella menin jo suksilla Metsämiklin mummolaan 10 km:n päähän. Siellä oli ukon serkku, Ukkosen emäntä hieromassa heidän ihmisiä. Meinasin jo lähteä kotiin, mutta he sanoivat: Nyt et vielä lähe mihinkään, sinun jalkasi hierotaan, niin rupeaa taipumaan kunnolla. Niin se tati hieroi koko jalan, varpaista lonkkaan asti. Olin pelännyt, että kutian, ei kutittanut, sattui ennemminkin. Kun läksin siitä kävelemään, sanoin tädille, mitähän kuminauhoja sinä laitoit, kun tällä on niin hyvä nyt kävellä, nilkka oli ruvennut taipumaan. Sen jälkeen ei sille tehty enää mitään, ihan hyvin olen päässyt kulkemaan. Kauan se oli paljon laihempi kuin toinen jalka.

Ensimmäisenä juhannuksena kotiin tultua, lähtivät Ilomäen nuoret Piilolammelle juhannusyötä viettämään. Pidimme ihan pientä tultakin, lentokoneiden takia ei kokkoa uskallettu polttaa ja oli se aika metsäistä maastoakin, olisi voinut tulla tulipalokin. Yöllä uimme siinä lammessa, vesi oli kuin keitettyä, niin me aina sanottiin lämpimästä vedestä. Piilolampi on ihan jyrkkien kallioiden välissä keskellä metsää. Olin käynyt siellä katiskaa katsomassa, mutta ei ollut silloin kalaa siinä. Isä oli neuvonut sinne polun, kun toi katiskankin sinne lampeen.

Talvella 1941-42 oli elintarvikkeet hakuksessa. Koko seuraavan kesän kuljin Sortavalassa leivän haussa. Jauhoina ei saanut korttiannoksia mistään, mutta leipää oli kaupungissa. Tuntui niin kuin olisin ollut aina menossa tai tulossa sieltä hakureissulta. Isän pyörällä ajoin ensin asemalle, sitten odotettiin junaa, aina se tuli ennemmin tai myöhemmin päivästä. Kun olin käynyt kaupassa ja saanut repun täyteen leipää lähdin taas asemalle odottamaan kotiinpäin menevää junaa. Usein oli vain tavarajuna, se ei pysähtynyt asemalla, mutta siitä uskalsi hypätä pois kun se meni aseman jälkeen isoa ylämäkeä ihan matelemalla. Sitten taas pyörän selkään ja kotiin ajo 3 km, vielä kävellen noustava Hermannin mäkin otti voimille, Loppumatka olikin alamäkeä isolta osin. Oli aina kova nälkä, vaikka olihan minulla eväskin usein mukana. Kaupoista ei kyllä saanut mitään suuhunsa, vaikka olisi ostanut, tyhjää oli.

Syksyllä viljasta saatiin grahamleipää, se oli ihanan makuista. Kun isä sai myllyssä niistä jauhoista vielä vaaleammaksi puhdistettuja, saatiin melkein kuin oikeaa pullaa kun äiti leipoi pulliksi sitä taikinaa. Oltiin onnellisia sellaisen puutteen jälkeen. Silloin tajusin ensi kerran kuinka onnekkaita olimme, kun

saimme tulla kotiin, emme nähneet nälkää, niin kuin monet näkivät. Sodasta huolimatta, meillä oli aika hyvin. Rintamillahan oli aika hiljaista. Pommikoneita kyllä meni aika usein, kaupungeissa ei ollut niin rauhallista. Saimme olla kotona lähes kolme vuotta. Juhannuksena v. -44 alkoi olla jo kovasti epävarmaa, rintamat olivat lähestyneet kahdelta suunnalta. Armoton tykkien jylinä ja pommitusten äänet kantautuivat yhtä aikaa, pelotti miten tässä käy. Ihmiset rukoilivatkin paljon. Horrossaarnaaja Anni Kormano oli ennustanut, että täytyy uudelleen lähteä evakkoon ja se toteutui. Isä laittoi koko juhannuspyhät viljoja säkkeihin kaiken varalta. Minä, Anja ja Hirsmaen Kerttu lähdettiin retkelle silloin aattoiltana Hyypiön vuorelle, se oli korkea kallio metsän keskellä. Tuli ihan hämää, alkoi jo kauempana ukkostaa, lähdimme melkein heti kotiinpäin. Matkalla näimme kalliolla kirkkaita keltaisia pisteitä. Ihmettelimme, otimme käteen, nehän olivat matoja, siis kiiltomatoja. Olimme syyspimeällä joskus nähneet niitä, mutta ne olivat pimeässä oikein kirkkaita, eikä keltaisia. Kerkesimme kotiin ennen kuin rupesi kovasti satamaan. Elettiin siinä epävarmuudessa kesä. Heinätkin tehtiin vielä. Isä oli aina vuorollaan Tuokslahden siltaa vahdissa. Kerran hän käski minut niittämään sellaista harvempaa heinikkoa hevosella. Ei siitä tahtonut tulla mitään, hevonen ei kävellyt tarpeeksi rivakasti, heinä ei leikkaantunut kunnolla. Mielosen Samuli, isän tädin mies, Ulkko-Samuli katsoi työtäni ja sanoi: Annappas kun minä ajan ja niitti koko kappaleen, joka minun piti niittää. Minulla oli rakot käsissä, kun nyvin hevosta, eikä se totellut. Samuli oli ennen ollut isälle vihoissaan, humalapäissään haukkunut. Syy oli siinä kun isä ei tykännyt hänestä humalaisena. Oli Samuli kerran tullut meille ja kun ruvettiin teetä juomaan, kaivoikin pullon povestaan, äitipä sanoi, ettei meillä saa sellaista tehdä. Äiti uskalsi sanoa, vaikka me oltiin silloin velkaa hänelle. Samuli oli muuttunut, ei juonut enää ollenkaan. Jo kesällä oli lehmien selkään leikattu saksilla Sort 280 teksti, tunnisteeksi, ja nahasta nimilaput kaulaan, jossa omistajan nimi ja osoite.

4.9.1944 alkoi sitten aselepo, heti alkoi lehmien ajaminen uuden rajan taakse. Työvelvolliset saivat jäädä puimaan viljoja ym. pakkauksia tekemään. Aselepohan kesti 19.9. saakka. Minä olin sopivin lähtemään karjan kanssa meiltä. Nukuin viimeisen yön lattialla, tavaroita oli jo pakkailtu ja oli vähän sekavaakin. Vedin peiton pääni yli ja itkin hiljaa, etteivät vain kuule. Vanhempien olisi ollut vaikea minut lähettää itkuisena menemään. Silloin tiesin varmasti, takaisin ei enää päästä kotiin. Kovetin silloin itseni, etten itkenyt moneen vuoteen minkäänlaisen asian takia, oli vain pärjättävä. Seuraavana aamuna ajettiin meidän kolme lehmää ja kaksi hiehoa Koipään Hermanniin. Kaksi sonnimullikkaa jäi metsään, ne olivat niin arkoja, ettemme saaneet niitä sieltä mukaan. Anja oli käynyt niitä vielä ämpärissä jauhojen kanssa maanittelemassa, mutta eivät tulleet luo, juoksivat vain pakoon. Hermannilta sitten lähdettiin heidän lehmien kanssa samassa laumassa ajamaan kuokkaniemen asemalle. Talon Laina tyttö, 15 v. lähti ajajaksi. Asemalle kertyi lehmiä joka puolelta, toiselta puolelta Kuokkajärveä tuli 6 talon lehmät ja

ajajat. Lienee ollut siinä laumassa noin neljäkymmentä lehmää. Emme tunteneet muita paimenia ennestään. Minulla oli reppu selässä, joissa oli yksi mekko, limppu ja kilo voita evääksi. Paidan sisäpuolelle oli ommeltu salatasku, jossa oli isän antama 100 markkaa. Raha oli varalta, jos hukkaisin lehmäni, niin voisin päästä junaan ja matkustaisin Vihantiin, josta minut löydettäisiin. Ensin lehmät olivat ihan vauhkoja, ne juoksivat aina pelloille, pois tieltä. Oli raskasta juosta reput selässä ja ämpäri kädessä niiden perästä. Joitakin irrallisia sonnipullikoita ja jokunen lehmäkin tulivat vastaan päin, eikä niitä saatu millään käännytettyä menosuuntaan.

Ensimmäisenä iltana pääsimme varmaan koivusiltaan asti. Ajoimme lehmät tarhaan ja lypsimme. Maitoa oli joka saavissa mitä löytyi. Talon väki oli jo lähtenyt. Me kannoimme tuvan lattialle heiniä ja nukuimme siinä yön. Aamulla taas lypsettiin ja syötiin evästä ja lähdettiin. Vähitellen lehmätkin väsyivät, eivät enää yhtenäen olleet pellossa, vaikka kai niillä oli nälkäkin, menivät vain kun ajettiin. Seuraavan yön olimme Ännikän kylässä. Olimme pihalla kaikessa rauhassa kun pihaan ajoi hevosella Lainan äiti. Hän alkoi meille vihaisesti huutaa. Mikäs hätä teillä täällä on? Eihän meillä mikään hätä ollut, sanoimme. Heille oli soitettu, että kaksi pientä tyttöä ajaa satapäistä karjalaumaa kahdestaan, niiden avuksi on mentävä. Heillä oli kaksi hevosta ja heidän olisi kuulunut jo alusta asti olla ajajien avuksi reppuja ja sankoja hevosella viemässä. Isommat tytöt tiesivät mitä varten hevonen oli, he laittoivat reppunsa kyytiin, niin minäkin laitoin. Välistä ne putoilivat tielle, me aina ne löydettiin ja vietiin taas kärryyn.

Yhdessä yöpaikassa kukaan ei ruvennut pesemään separaattia käytön jälkeen, menivät vain peteille, joita oli lattia täynnä. Minä tahdoin olla jotenkin emännälle mieliksi ja sanoin Lainalle: Pestään me tuo kone ja pesimme sen. Kun rupesimme nukkumapaikkaa etsimään, kaikki petit oli jo täynnä. Ihmettelen jälkeinpäin, miksi Lainan äiti ei meistä yhtään pitänyt huolta. Pöydän alus oli vielä vapaa, sinne aloimme laittaa reppua päänalle. Talon emäntä tuli ja sanoi: Tulkaa tytöt tänne ja vei meidät heidän kamariinsa. Laittoi jotain pehmikettä, tyynyä ja peitonkin. Saimme parhaat paikat. Joka paikassa oli ruokana hernekeittoa, pitkään aikaan en tykännyt siitä. Yhdessä yöpaikassa ei ollut mihin mennä. Joku neuvoi, menkää tuonne riiheen, se on lämmin. Siellä oli olkiakin paljon, saimme oikein hyvän yöpaikan. Missään ei ollut mitään pesupaikkoja, ei tullut mieleenkään, että oli jo likainen.

Saavuimme jo nykyrajan tälle puolelle Kiteelle. Lehmät nälissään hyökkäsivät hyvään äpärikköön syömään. Talosta laitettiin pieni tyttö huutamaan: Elkee syöttee siitä, siitä tehnee virtasta, siis painorehua. Liekkö jäänyt yhtään jällelle, joka lauma siitä varmaan söi osansa ohi mennessään. Saavuimme Puhokselle. Minulta oli leipä jo loppunut. Tiesin, että Lainan äidin hevoskuormassa oli

leipää laatikollinen. Kysyin emännältä, antaisiko hän minulle leipää lainaksi. Hän sanoi: Elä hyvä laps miulta pyyvä, miul ei oo yleisostkorttii. Siulla ku on, sie saat ensimmäisestä majapaikast leipäkortin. Samassa hän otti ison palan leipää ja syötti sen hevoselle. Mieleepäni jäi omituinen käytös naapurin emännältä. Silloin Laina suuttui, tempasi laatikosta ison mustan ruisleivän ja sanoi: Jos miull on leipää ni siull on kans. Ja laittoi leivän reppuuni.

Puhokselta lehmämme lastattiin roomuihin, sinne alas pohjalle oli johdettu jonkinmoinen vino silta, jossa oli poikkipuita, ettei lehmät menneet pyllylleen. Varsinkin hiehot panivat kaikki sorkat vastaan, eivät halunneet mennä outoon paikkaa. Miehillä, jotka lastasivat, oli köydenpätkä välissään, sillä ne pakottivat takapuolesta tönäisemällä lehmät alas menemään. Siellä ne olivat sikin sokin pohjalla. Ensin alkumatkasta oli niille varattu kannelle heiniäkin ja olkia myös. Mentiin sinne ahtaaseen lypsämäänkin. Minäkin kävin ainakin kerran. Niistä tuli kamalan likaisiakin kun ei ollut juuri mitään lattialle alle pantavaa. Olimme kaksi vuorokautta siellä roomussa. Ensimmäisen yön olimme roomun kannella olevassa kopissa 2 x 1,5 metriä, ei sopinut edes pitkälleen, istua piti koko yö. Isot likat menivät laivapoikien kanssa hinaajalle yöksi Pimeän aikaan alukset ankkuroitiin. Pojat tulivat illalla maitoa ostamaan ja pyysivät tyttöjä mukaansa. Seuraavana päivänä minä sanoin Lainalle, että nyt mekin lähdetään hinaajalle nukkumaan seuraavaksi yöksi. Tuumasta toimeen, kun pojat taas tulivat, me vain lyöttäydyimme poikien veneeseen. Eihän pikkutyttöjä pyydetty. Siellä hinaajalla oli monessa kerroksessa seinillä sänkyjä. Minä menin Lainan kanssa yhteen. He kehottivat menemään eri sänkyihin. Menin yläpetille, mutta aavistin jotain pahaa. Valot sammuiivat. Poikia tulla kolisteli vielä ulkoa. Sitten tunsin että joku oli tulossa sänkyyni, hiivin toisesta päästä alas Lainan viereen. Samassa poika kiroi, mihin se likka katosi. Sitten se nipisteli meitä varpaista. Mutta silloin kapteeni komensi: Nyt annatte tyttöjen olla rauhassa, tytöt on kunnon tyttöjä. Aamulla herättyä huomasimme, että laiva oli jo menossa, ketään ei siellä alhaalla enää ollut. Kapteeni oli lähtiessään pannut meille vain lisää peittoa. Pääsimme vasta Varkaudessa, purkupaikassa pois sieltä hinaajalta. Isot tytöt olivat uteliaita, minkälaisista meillä oli ollut. Me olimme yhtä salaperäisiä niin kuin hekin olivat, kun olimme heiltä kysyneet samaa. Kapteeni huusi yhdelle laivapojalle, tuu nyt sanomaan morjens heilalles. Poika mulkaisi vihaisesti ohi mennessään. Sitten kapteeni sanoi: Nää tytöt makas miun allain, ei ollu kuin puoli metriä ja lauta välissä.

Sitten lehmät purettiin pois roomusta. Ne olivat niin nälissään, että lepän oksatkin kelpasi, kun niitä annoimme. Minun hiehot hävisivät, kun niillä ei ollut kytkeytää, millä sitoa kiinni. Olin jo huolissani, minne ne joutuivat, mutta ne taisivat vain käydä kaupungilla kävelyllä. Odotettiin ainakin vuorokausi vaunua. Lopulta saatiin avovaunuja johon kaikki lastattiin. Yksi yö oltiin maissa. Joku neuvoi minulle ja

Lainalle makkaratehtaan pannuhuoneen yösijaksi. Sinne menimme. Lattia oli tosi lämmin, ei tarvinnut edes palttoa peitoksi, mutta kova se kivilattia oli.

Me menimme yhteen avovaunuun, siinä oli hevosia kärryineen ja ihmiset siinä yhdessä kulmassa. Pieni varsakin oli. Olin jättänyt itselleni maitoa puolenlitran mukillisen syödäkseni. Varsapa maistoi myös sitä, ei se haitannut, join sen sitten itse, muuten olisi ollut kuivat leivät syötävänä. Sotilaat ostivat kilvan kaiken maidon jota lehmistä vielä herui. Kun matkustimme avovaunussa, veturin savutkin saimme niskaamme. Me pääsimme jossakin asemalla junan seisoessa muuttamaan konduktöörin vaunuun. Menimme sinne lattialle nukkumaan reppu pään alla. Rupesi kamalasti päätä särkemään kun pää hakkasi lattiaan, se viimeinen vaunu on kamala keikkumaan. Yhdellä tytöistä oli lääkettä ja alkoi helpottaa. Se Lainan antama musta leipä ei oikein maistunut. Tyttöillä oli näkkileipää, sain heiltä sitä ja annoin heille puolestani voita, minulla oli vielä vaikka kuinka paljon sitä.

Tulimme Jyväskylään, siinä ratapihalla vietimme yönne. Aamulla meitä vietiin sitten Laukaaseen. Yöllä IT-tykit ampuivat kovasti, kuului lentokoneen ääniä. Me ihmettelimme miksi, olihan aselepo juuri tullut. Emme varmaan silloin tienneet, että tuli sota saksalaisia vastaan, niiden koneita ne varmaan olivat, joita ammuttiin.

Kun päästiin Laukaaseen, kysyin heti, mihin päin alan lehmiäni ajamaan, mihin meidät on sijoitettu. Minulle sanottiin, ei sinne Leppälahteen ole tietä, etkä voi lähteä sinne menemään, lehmät laitetaan taas junaan, jossa viedään perille. Olin jossain aika lähellä asemaa yötä, tässä kohdassa on aivan kuin aukko, en muista juuri mitään, jäin yksin siitä porukasta. Hermannin Laina ja emäntä hävisivät sen tien, he pääsivät Kuusaan kylään, lienee 10 km sinne. Tulimme taas yöksi Jyväskylään, seuraavana päivänä lehmät pantiin kappaletavarajunaan. Se on sellainen juna, joka pysähtyy joka asemalla ja purkaa lastit, sitten taas jatkaa matkaa. Niin lehmätkin sitten talutettiin asemasillalle junasta. Minä sidoin ne taas aseman taakse puihin, sitten kysyin asemamieheltä: Missäs se Heikkilän talo on. Hän neuvoi tien tietysti sellaisen, josta lehmät voi viedä. Minä en lähtenyt niitä pitkin kylää yksin kuljettamaan, vaan menin yksin ensin äitiä etsimään. Heikkilän talo oli kaunis punainen talo, valkean aidan ympäröimä. ilahduin. Sitten menin portista sisään, joku tuli vastaan. Kysyin missä meidän perhe on. Hän näytti, tuolla ison kuusen juurella, aitauksen sisällä on mökki. Se oli ihan harmaa, ikkunanpielet oli valkoiset.

Menin sisälle, äitihän ilahtui, siinähan se tyttö tulee ihan terveenä ja vielä lehmätkin on tallella. Lähdimme heti lehmiä hakemaan. Me pääsimmekin hakemaan mennessä rataa pitkin, oli lyhempi matka. Sain Alli rouvalta, hän asui meidän porukoiden kanssa samassa mökissä, kengät lainaksi. Omista

kengistäni oli pohja irronnut, se kääntyi aina kantapään alle kävellessä, jos et muistanut potkaista jalkaa ensin suoraksi. Lehmät ja hiehotkin odottivat kiltisti asemalla meitä. Veimme ne Heikkilän navetan taakse hakaan. Ruokaa ei maassa niin syksyllä siinä pihahaassa ollut. Heikkilän karjakko Hilma meni ja antoi sylyksen heiniä lehmille. Seuraavan yön nukuin mökin lattialla oikealla petillä, olipa makeat unet, huolet sai taas heittää unholaan. Äiti joutui sitten kyselemään missä lehmiä voi laiduntaa, mistä niille ruokaa saadaan. Talonväki lupasi laiduntaa heidän metsässä ja saimme käydä pienellä pellolla radanvarressa paimentamassa niitä. Oli tietysti hyvä kun oli lehmät, saimme leivän päälle särvintä. Sitten tulivat Jyväskyläläiset ”rohmuajat”, he kyselivät aina maitoa ja voita ostaa. Usein heillä oli jotain vaatetavaraakin jolla he vaihtoivat maitoa ja voita. Meillä oli kaikesta kamala puute, sota-aikana karjalassa ei saatu juuri mitään vaatetavaraa. Minä olin paimenessa koko syksyn. Kun satoi oli siinä pellolla pieni lato, sinne menin lukemaan, mutta oli aina vahtittava, ettei lehmät mene radalle. Onneksi talossa oli paljon kirjoja ja romaaneja ja he antoivat niitä mielellään lainaksi. Se pelasti suorastaan minut, elin niissä maailmoissa. Meidän toiset tytöt tutustuivat naapureiden lapsiin. Minä en halunnut mennä mukaan. Äitikin aina kehoitteli menemään toisten kanssa. Olihan meillä yksi kyläpaikkakin. Lempitädin porukka oli kanssa Leppälahdessa, he olivat Kuivikon talossa. He joutuivat talon pirttiin, talonväen sekaan. Se ei ollut hauskaa. Äiti ja Lempitäti lyöttäytyivät yhteen evakoksi lähtiessä, Kaarina oli vielä korissa kannettava vauva, keväällä syntynyt. Isä ja Toivo setä matkasivat kanssa porukassa. Kyllä he ihmettelivät millaiseen paikkaan väet ovat joutuneet, kun tietä ei ollut. Uhkarohkeasti he vain lähtivät ylittämään Pönttövuorta. Oli kuulemma kuin isoja rappusia josta hevosilla nousivat vuoren yli. Toivo sedän kärryn akselikin katkesi. Isä sai ehjänä kuorman perille. Anjaa ei vain kuulunut hetkiin, hän juuttui Kolkontaipaleen asemalle kun ei saanut lehmää junaan millään. Lopulta se onnistui, hänetkin vietiin Laukaalle. Sieltä hän tuli junassa Leppälahteen. Lehmän isä haki joskus myöhemmin. Koulut jo rupesivat toimimaan. Terttu meni joka päivä Metsolahden kouluun, se oli Pönttö vuoren toisella puolella, Laukaan kouluja. Äiti lähti hommaamaan Anjalle koulu paikkaa. Jyväskylässä sanottiin, ettei sovi, täyttä oli. Sitten joku neuvoi, että Vaajakoskellakin on koulu ollut jo muutaman vuoden. Sinne Anja sitten pääsikin. Sinnekin piti mennä junalla, mutta junia kulki sopivin aikatauluin. Minä raukka en mihinkää päässyt. Yritin rippikouluun Jyväskylään. Olin yhden päivän Taulumäen kirkossa. Siellä sanottiin, miksi tulin vasta nyt, olin myöhässä. Olisi pitänyt olla papin todistuksen. Sairastuin, menin saman viikon lauantaina taas. Rippikoulua ei pidettykään lauantaina. Maanantaina en enää tohtinut mennä ollenkaan, niin syksyn osuus koulusta jäi käymättä. Keväällä menin Lievestuoreelle Laukaan rippikouluun. Joka päivä minua kuulusteltiin syksyn läksyistä tavallisen koulun jälkeen. Helluntaina olin sitten ripillä Laukaan kirkossa. Äiti ja isä olivat myös, junalla mentiin ja tultiin. Minä olin jo edellisenä päivänä mennyt Hirsimäen Kertun kotiin. Kun olimme kirkossa tuli Kertun isäkin

hevosella kirkkoon ja kuskasi meitä asemallekin. Jossain kuppilassa oltiin kahvillakin mennessä, tytön ripille pääsyn kunniaksi vissiin.

Kerran olin OL Vaajalassa käymässä ostoksilla. Myymälänhoitaja tuli ulos perässäni ja sanoi: Tulisitko meille kauppaan harjoittelijaksi? Minä en osannut sanoa muuta kuin lupasin ajatella asiaa. Siitä sitte urkeni minulle työpaikka. Juho setä oli juuri silloin meillä käymässä. Hän neuvoi minua miten lasket pennit ja grammat, kertolaskut ym. Kotonakin oli aika ankeaa, mökki oli pieni ja kylmä. Kamariin sopi yksi sänky, siinä nukkuivat isä, äiti ja Pentti. Tuvan puolella oli yksi sivusta vedettävä sänky, siinä nukuimme me kolme tyttöä, yksi aina pää toiseen suuntaan, silloin ei ollut niin ahdasta. Pihalla olivat halot kuusen juurella, liiteriä ei ollut minkäänlaista. Huusi sentään oli aitauksen sisäpuolella. Onneksi tuvassa oli leivinuuni, siinä äiti teki aina hyvää syötävää, piiraita ja pataruokia. Pentti oli hyvin ressaantunut lapsi, varmaan kaikista muutoista. Kun tytöt olivat jo menneet junalle, äiti oli navetalla ja minäkin lähdin kauppaan töihin, Pentti kiipesi aidalle ja itki kamalasti kun äiti ei vielä ehtinyt tulla tupaan. Vaikka kuinka sanoi, kohta äiti tulee, ei itku lakannut ennen kuin hän tuli.

Emmi täti tuli jouluksi meille ensimmäisenä Leppälahden jouluna.. Hän kutoi miesten villapaitaa, ei kertonut kenelle se tulee. Kohta hän menikin naimisiin leskimiehen kanssa, joka oli Vuokselan evakkoja. Hän oli korttiannoksilla ollessa ihan nälkiintynyt. Meillä oli sentään ruokaa.

Kaupassa alkuun neiti, se myymälänhoitaja, ei antanut, minun tehdä mitään muuta kuin pyyhkiä hyllyiltä pölyjä. Sitähän piisasikin, aina tuotiin iso säkki ruisjauhoja sisälle, sitten se kaadettiin laatikkoon, josta sitä kauhottiin kunkin pussiin sen verran kuin kuponkeja piisasi. Kaikki tavarat oli silloin kortilla. Kahvin korvike, sokeri, kaikki keksit ym. tuotteet, voi ja makkara. Lihatuotteita ei voitu myydä kun ei ollut jääkaappiakaan. Maitoa ei maaseudulla tarvinnut myydä, sekin oli kortilla. Suolakin oli kortilla. Joka kuun ensimmäisenä päivänä sanomalehdessä oli tiedot millä kupongilla saa mitäkin ostaa. Täytyi aina opetella ne numerot millä kulloinkin sai ne tavarat. Oli iso laatikko, jossa pyöreitä reikiä, kullekin lajille omansa. Kuukauden loputtua se tyhjennettiin ja kaikki muut kupongit, paitsi leipäkortin, liimattiin kartonkeihin yksi kerrallaan. Leipäkortin kupongit kukin koko eri pussiin 500 kpl kuhunkin. En minä kovin kauan niitä pölyjä pyyhkinyt koko päivää, rupesin vain tekemään kauppaa. Neiti kyllä tuli loppusumman aina tarkastamaan, että oli oikein. Työhöni kuului asemalta tavaroiden haku käsikärryillä. Joskus niitä riitti puoleksi päiväksi ajamista. Olihan se raskasta. Talvella vedin niitä vesikelkalla. Kerran talvella lauhalla säällä neiti oli tilannut limsoja. Niitä minä ajoin kelkalla puoli päivää. Ne laitettiin kellariin, eikä sekään ollut oikein lämmin, limsat rupesivat jäätymään, neiti huusi ja kirosi. Enhän minä sille mitään mahtanut. Sinne vietiin kuumia hiiliä uunista lämmikkeeksi. Keväällä kun tie petti, kärryyni upposi akselia myöten liejuun, jotenkin sain sen siitä ylös. Joskus kylän miehiä oli

hevosella käymässä asemalla, kun he huomasivat minun laittavan taas kuormaa, he ottivatkin ne kärryynsä. Siitä neiti ei yhtään tykännyt. Kiireesti hän juoksi rahtia maksamaan, vaikkei ne ois halunneet ottaa mitään, minua auttoivat ja säälivät vain. Silloin oli jonkin aikaa sellainen muoti, että kauppa pantiin ruokatunniksi kiinni. En minä kotiinkaan voinut lähteä kävellen, vietin sen jotenkin kaupalla konttorihuoneessa ja söin evästä. Iltapäivällä neiti antoi minulle korviketta ja jotain kuivaa kakkua oli aina, se kyllä virkisti. Kellon lähetessä viittä, aloin lakaista lattioita ja vähitellen viedä lasikaapista ruokatarvikkeita kellariin tietysti jos ei ollut asiakkaita. Kaappi ja tiskit pestiin aina illalla, lattia vain kerran viikossa. Muutoin tehtiin vasta sitten kun kauppa oli suljettu. Neiti oli kova komentamaan, mene joutuin, niinko olisit jo, juokse. Surin kamalasti, kun hän joku ilta sanoi: Eilen puuttui taas kassasta rahaa. En millään ymmärtänyt, että olisin laskenut väärin, kun koitin niin tarkka olla. Kerran sitten kysyin, eikö sitä rahaa ole löytynyt. Hän siihen, enkös ole sanonut, ei sitä puuttunutkaan. Tuli sitten kesäloma, neiti lähti lomalle ja sijaiseksi tuli pääliikkeeltä kiva tyttö, Kaisa Pätilä tuuraamaan neitiä. Koskaan ei puuttunut penniäkään kassasta. Silloin sain luottamuksen itseeni, enkä enää pelännyt laskevani väärin. Kerran kun neiti oli pääliikkeellä käymässä, oli hiljaista myymälässä. Katsoin konttoripöydän kaaosta ja rupesin liimaamaan kuponkeja kartongeille, seuraavan kerran katsoin miten ne muut on laitettu pusseihin ja pussitin leipäkupongit. Mitään neiti ei virkkanut, ei hyvää ei pahaa. Rupesin aina siivoamaan pöytää hänen poissa ollessaan. Mistään ei saanut kiitosta tai rohkaisun sanaa. Olin huonon päivän iltana aina masentunut, päätin kotiin mennessä, huomenna en enää mene sinne töihin. Aina kuitenkin menin, enhän voinut kotiinkaan jäädä laiskaksi. Sellaistakin sattui, tuli kumisaapikkaita iso laatikollinen kauppaan. Ne olivat kysyttyjä. Minulla oli vain puupohjaiset monon tapaiset, niillä ei ois mielellään koko päivää ollut, jalkoja vaivasivat. Katsoin laatikkoa, siellähän oli minullekin sopivaa kokoa. Sanoin, nythän minäkin saan siitä kengät. Et sinä saa ne on luvattu jollekin asiakkaalle, sanoi neiti. Minä tartuin siinä samassa puhelimeen ja soitin pääliikkeelle, antakaa minulle sieltä kengät, olisi kovasti tarpeen täällä kuraisilla teillä. Sieltä sanottiin, sinnehän juuri laitettiin kenkiä laatikollinen. Sanoin, ettei minulle riitä, on jo muille luvattu. Silloin neiti sieppasi puhelimen ja sanoi saat sinä ne kengät. Sillä tavalla hän piti huolta alaisistaan. Tuli yhtenä keväänä kangastakin kahdenlaista. Olisin ottanut punakirjavaa itselleni. Ei hän suostunut antamaan, sain siniraidallista tyykiä sitten Anjalle ja itselleni. Itsenäisyyspäivän aikaan oli Martti sedän ja Toinin häät Paavolassa. Se oli lähellä sunnuntaita, olisin tarvinnut yhden lomapäivän matkaa varten. Sitä ei myönnetty, sanoi vain: Mitä menet sinne rahojasi tuhlaamaan. Voi että harmitti. Olin kutomassa hänelle joululahjaksi kirjokintaita, sellaisia mustavalkoisia. Päätin etten annakkaan niitä hänelle. Silloin kauppa antoi apulaisilleen joululahjaksi jauhoja ja ryynejä ym. ruokatavaraa, niin minullekin annettiin. Minä lepyin ja annoin lapaset neidille. Seuraavana kevättalvena neiti lähti Raumalle turkkia teettämään, viipyi muistaakseni kolme arkipäivää matkalla. Hän oli pyytänyt pääliikkeeltä sijaista, mutta ei luvattu ketään, sitten oli kysynyt, saako

harjoittelijan jättää yksin siksi ajaksi. Omalla vastuullasi saat jättää. Olin sen ajan yksin, onnekseen meni ihan hyvin. En jättänytkään avainta siihen paikkaan kun sovittiin, hän tuli meiltä niitä hakemaan.

Säikähdin kamalasti kun hän tuli, mutta hänhän oli vanhemmilleni aina kuin sulaa hunajaa, niin nytkin. Ainakin yhtenä kesänä kuljin eri myymälöissä lomittajana. Pääliikkeelläkin olin maito ja lihaosastolla. Siellä piti olla sunnuntaiaamullakin maitoa jakamassa. Eivät he siellä yhtään minua moittineet, jopa kehuivat sukkelaksi tytöksi. Matkat oli usein kuljettava junalla kotiin ja töihin.

Leppälahden kaupassakin lasikaappi täytyi laittaa tavaraa täyteen ennen ovien aukaisua. Ei sitä kerinnyt pois lähtemään koskaan ennen puolta kuutta illalla.

Ei elämä sentään pelkkää työntekoa ollut, vaikka joskus siltä tuntuikin. Kävi meillä sukulaisiakin kylässä. Salme tuli ainakin kerran hiihtolomallaan meille. Talvella illat olivat pimeitä, mutta oli kuutamoa aika silloin. Me hiihtelimme ja laskimme mäkeä illalla myöhään. Naapureidenkin nuoret kokoontuivat kanssamme hiihtelemään, kivaakin oli. Yhtenä kesänä Salme ja Erkki serkut tulivat meille. Erkki opetti meille valssin askelia sileällä tiellä, jossa olin havuneulasia, ne luistivat hyvin kengän alla. Emme käyneet silloin vielä iltamissa. Jouko serkku kävi myös, hän halusi seurantalolle ja minä pääsin mukaan, hauskalta se tanssiminen näytti, kun vierestä näki homman. Kahdeksantoista täytettyäni rupesin tahtomaan iltamiin. Minuahan ei olisi päästetty millään, sanoivat : Anjakin sitten haluaa sinne ja on vasta viidentoista. Kun rupesimme käymään opintopiirissä niin sitten tuli talolle tanhujen ohjaajakin. Ohjaaja valitsi tanhuajat, jotka esiintyivät iltamissa. Minutkin valittiin. Iltaman lopussa oli tunti tanssia. Sitten aina joku tuli hakemaan ja uskalsin jo lähteäkin tanssimaan. Siellä oli kaksi karjalaista evakkotyttöä, Tolkin Mirja ja Anja, heidän kanssaan viihdyimme hyvin.

Keväällä 1947 mummo kuoli Paavolassa. Isä ja äiti olivat hautajaisissa. Siellä he tulivat siihen tulokseen, että hankitaan asuinpaikka mekin Paavolasta. Isähän oli ollut Kelkkamäen varikolla työssä, kun ei ollut maata mitä viljellä. Odotettiin vain jos jostakin annettaisiin. Sitten kuultiin, että meidät oli tarkoitus laittaa Pihtiputaalle synkkään korpeen, jossa ei ollut yhtään ennestään peltoa. Sinne ei vanhemmat halunneet lähteä ja lähtivät ennemmin Pohjanmaalle sukulaisten lähetyville. Kun sitten mentiin allekirjoittamaan kylmän tilan papereita Paavolaan, sain minä silloin luvan lähteä isän mukaan. Vanhemmat ja Pentti veli muuttivat vapulta Paavolaan. Me kolme tyttöä jäimme vielä Heikkilän mökkiin, tytöt kävivät koulua ja minä olin kaupassa. Kun sanoin itseni irti, hirvitteli neiti: Kun lähdet näin hyvästä talosta et ikinä saa tällaista paikkaa. Sanoin vain: Isäpä on luvannut minut elättää, eikä minun tarvitse tänne jäädä. Enpä ole neidistä kuullut sen koommin, enkä kysellytkään, en edes korttia laittanut. Olisinhan voinut kehua kun sain heti kansanhuollosta paikan.

Ennen kuin lähdimme Heikkilästä, pesimme äidin neuvon mukaan talon saunan, mekin käytimme sitä saunaa. Talon emännät, Etti ja Elsa olivat mielissään. Elsa tuli asemallekin meitä saattamaan ja antoi evääksi pussillisen keitettyjä kananmunia. Alkoi juuri ripsua vähän vettä. Elsa sanoi sen tietävän hyvää lykkyä tytöille. Me matkustimme Kauhajoelle Juho sedän perheen luokse, näimme pitkästä aikaa heidät. Oltuamme joitakin päiviä heillä menimme Kurikkaan Paavo sedän ja Sirkan luo. Heillä ei ollut lapsia, mutta heillä oli silti oikein mukava käydä. Paavo setä oli kumminikin. Sieltä taas seuraava paikka oli Kauhava, jossa oli Eino enon perhe, sielläkin vierailimme. Sitten matkustimme Paavolaan vähän ennen juhannusta tulimme kotiin. Kotina oli silloin eräs autio talo lähellä Paavolan kirkonkylää. Isälle oli se osoitettu asunnoksi. Ostetussa paikassa ei ollut minkäänlaisia rakennuksia, pihapelloksi tuli kunnalliskodin lammashaka. Elukat olivat jo siellä omalla pellolla, siellä käytiin niitä lypsämässä illalla ja aamulla. Lyhempi tie oli osaksi ajokelvoton, pyörää täytyi taluttaa. Tarakalla oli kymmenen litran lasipurkki sidottu laatikkoon lujasti, ei saanut kaatua. Muistaakseni jo elokuussa päästiin omaan saunamökkiin asumaan. Se talon omistaja uhkaili isää tiellä vuokran maksuista. Me maksettiin se minkä lautakunta määräsi, oli hyvä kun päästiin omaan.

Melkein heti Paavolaan muutettua meidät kutsuttiin Teräväisen Kertun häihin Sammalkankaalle Ruukkiin. Hän on meidän pikkuserkkumme, emme tunteneet ennestään. Siellä oli muitakin sinne kutsuttuja serkkuja ja pikkuserkkuja, aloimme pikkuhiljaa tutustua heihin, se oli hauskaa. Samoihin aikoihin kun me oltiin tultu Paavolaan, kertoivat sukulaiset, että kansanhuollossa olisi paikka auki. Minä keräsin rohkeuteni ja otin todistukset mukaan ja esittäydyin johtajalle. Hän otti minut kai ensin tarkkailtavaksi, koska istutti minut oman pöytänsä toiselle puolelle ja käski ottaa hyllystä sekaisia kirjeitä ym. papereita ja laittaa niitä aikajärjestykseen. Pelotti, tupakan savu vaivasi, mutta muutaman päivän siinä tehtyäni sain oman pöydän toimiston puolelta ja ison laatikon karjatilejä tutkittavakseni. Piti niistä etsiä nahan luovutustodistukset ja kirjata johonkin vihkoon. Joka päivä johtaja kävi katsomassa missä asti työ oli menossa laatikossa. Yhtenä iltana eräs tytöistä sanoi, johtaja oli sanonut, kyllä siitä työntekijä tulee. Siitä tiesin ettei ainakaan pois laita talosta.

Sunnuntaisin mentiin Anjan kanssa usein Ruukkiin, Lempitötiläisetkin olivat taas niin lähellä. Hemminkankaalla oli Martti setä, Simo setä, Helena täti ja Maija täti sekä Toini, Martti sedän nuori vaimo. Sitten oli isän eno ja enon poikien perheet, he ovat Kososia. Teräväisiä oli Simon ja Matin perheet, heidän vaimonsa ovat isälle serkkuja.

Isä ja Martti setä rupesivat saunamökkiä rakentamaan. Ensin kaadettiin puut ja sitten alkoi rakentaminen. Toukokuussa alkoivat ja elokuussa päästiin jo asumaan. Siihen muurautettiin hellan alle oikea leivinuunikin, siinä äiti leipoi pullat ja piiraatkin. Siinä mökissä asuessa meillä kävi vieraita yhtenä, sukulaiset olivat yötäkin. Lattia oli täynnä petejä kun oli yövieraita. Siihen mökkiin saatiin

sopimaan kolme sänkyä, pöytä, tiskipöytä ja vielä tuolejakin. Sillan alla oli perunakuoppa, siellä säilytettiin marjapurkit, juurekset ja tietysti perunat. Inkeri serkku oli sulhasensa kanssa käymässä meillä, minä katoin kahvipöytää, jollakin oli asiaa kellariin, ja luukku avattiin. Minä tallasin syvään kellariin, hillopiirakka lensi sängyn alle, onneksi oikein päin, se otettiin sieltä pöytään. Minulle ei käynyt kuinkaan, kyllä naurua piisasi, vieläkin muistelemme tapahtumaa. Aittakin tehtiin, laudoista, sellainen harva se oli ja kylmä, nukuimme umpisukkelissa Anjan kanssa siellä kesäisin. Metsän reunaan tehtiin oikein pieni sauna, siinä se nökötti vielä kauan sen jälkeenkin kun sitä ei enää käytetty. Paavolassa oli oikein vireästi toimiva karjalaseura. Siellä kävimme porukalla tupailloissa ja toisinaan pidettiin iltamiakin. Karjalaisilla oli paljon tyttäriä, poikia oli vähemmän. Kerran olivat isäpapat tuumineet: Mistähän näille kaikille tytöille miehet saadaan. Melkein kaikki saivat miehen, tosin monet tytöt muuttivat pois Paavolasta, ja kukin löysi maailmalta omansa. Tietysti kävimme tansseissakin porukalla, hauskaakin oli, ja vientiäkin ihan tarpeeksi. Ihan ensimmäisissä tansseissa Hilakiven Kalevi rupesi tanssittamaan minua ja kysyi saatillekin. Otinkin aina joskus mukaani. En tykännyt jos hän oli maistanut. Hän kehui heittävänsä sen pois minun kanssani ollessa. Minusta se ei riittänyt ollenkaan. Kalevi sai jäädä. Anja meni Raaheen yhteiskouluun viimeiseksi vuodeksi. Seuraavaksi kesäksi hänkin pääsi kansanhuoltoon kesälomittajaksi. Serkku Kalevikin oli silloin Kansanhuollossa töissä, ennen kuin meni kauppakouluun. Myöhemmin k-huollossa minusta tuli ostokorttien hoitaja ja jakaja. Koskaan ei puuttunut mitään ja täsmäsi laskut kun tarkastajat kävivät niitä syynäämässä. Oli hyvä mieli kun ei ollut mitään epäilyksiä tässä työssä.

Usein pidimme illanistujaisia nuorison kesken, leikittiin panttileikkejä yms. hauskaa. Seuraavana syksynä Anja sai opettajan paikan Hyrynsalmelta, hän meni sinne epäpätevänä va opettajaksi. Minä läksin sinne hänet saattamaan. Ensin linja-autolla Ouluun ja sieltä postiautolla loputtoman pitkä matka Hyrynsalmelle. Meidät ohjattiin kunnalliskodille. Koulu toimi silloin v-kodin tiloissa ja opettajallakin oli asunto siellä. Meidät syötettiin talon puolesta silloin illalla. En muista mitä ruokaa oli, mutta leivän muistan, en ole missään saanut sellaista akanaleipää. Leipää ei meinannut saada nieltä, niin täynnä se oli akanan piikkejä. Aamulla sitten lähdin postiautoon ja kotia. Anja jäi sinne opettelemaan opettajan hommia. Olimme vilkkaassa kirjeenvaihdossa koko ajan Anjan kanssa, kerroimme kaikki tapahtumat kumpikin kirjeissä. Joululomaksi hän tietysti tuli kotiin. Aattona pukin tuotua minulle ja Anjalle itselleen kauniit neuleliivit, totesi isä: jo on Anjankin kynnet sulaneet kohmeesta. Johtui kai siitä, ettei hän ollut ennen juuri mitään sellaista neulonut. Joululomat olivat aina mukavia, käytiin tansseissa ja pidettiin muutenkin lystiä. Jouluaamuna oltiin aina kirkossa, oli juhlallista, kirkko ihan täynnä väkeä. Ajettiin hevosella ja laulettiin aina joululauluja menomatalla. Kerran mentiin Savolaiseen jouluaattona tonttuleikkejä leikkimään. Sinne oli tullut Heikin poikia kylään, olivat juuri saunasta tulleet vähissä

vaatteissa, mutta me vain leikittiin. Nauroimme kotiin mennessä. Hirvosen tätilässä kävimme aina pienempiä serkkujamme tervehtimässä ja Iida tättä, hän oli kummitätini. Siellä leikimme aina sokkosta. Martti setä ja Toini pyysivät myös heille tulemaan, mentiin oikein isolla porukalla, he olivat itekin nuoria, niin jaksoivat valvoa meidän kanssa myöhälle iltaan. Aika kului, minä olin kansanhuollossa töissä, rahaakin tuli mukavasti, tosin annoin ruokarahaa kotiin, olinhan kotiruvuissa. Kesällä käytiin marjassa ja tietysti tehtiin talon töitäkin milloin oli vapaata. Minun loma-aikani tahtoi osaksi mennä matkusteluun. Siihen aikaan mentiin aina junalla sukulaisiin, ne kun olivat kaikki pitkin Suomea, polkupyörät otettiin aina mukaan, sillä oli helppo mennä asemalta loppumatkat määränpäähän.

Seuraavana syksynä Anja sai paikan taas Kainuusta, Puolangalta Kalpion kylästä, sinnekin lähdin hänet viemään. Menimme Puolangan kirkolta 34 km kuorma-autolla kylään, jossa ei ollut sähköjä, ei omaa koulua, ja tiekin päättyi sen talon pihaan, jonne ajoimme. Oli pilkkopimeää kun tulimme pihaan. Joku tuli tuikun kanssa vastaanottamaan opettajaa. Varmaan Anja säikähti sitä pimeyttä, hän sanoi minulle: en minä jää tänne. Minä vaan kovensin mieleni ja komensin, pakko sinun on jäädä. Sinne Anja jäi. Minulle tuli surku, kun lähdin samalla autolla takaisin, itkin sitä surkeutta, kun Anjan täytyi sinne jäädä. Olin matkustajakodissa yötä. Eivät mokomat herättäneet aamulla, olin tipalla jäädä ainoasta autosta, joka meni Ouluun. Olin pyytänyt, että pitää herättää, olen siihen autoon menossa. Ihan sattumalta heräsin, aika oli tipalla, juoksun kanssa kerkisin, suuhuni en saanut mitään.

Samana kesänä meille alettiin rakentamaan uutta kotia. Martti sedän Toinin neljä veljeä tuli vappuna Kauhajoelta sitä rakentamaan. He olivat kovasti ahkeria miehiä, tekivät pitkiä päiviä töitä. Samana kevättalvena olimme äidin kanssa kutoneet matot uuteen tupaan, verhokankaat kamareihin ja tupaan. Kun minä olin töissä, äiti kutoi päivällä, kun tulin töistä, jatkoin minä illalla kutomista. Kaikki saatiin juuri tehtyä kun tupakin valmistui. Toinin veljiä oli kolme poikamiestä, he olivat kovia käymään tansseissa. Aina kun me oltiin Ihantolassa, nuorisoseurantalolla, ilmestyivät hekin sinne. Meistä oli hauskaa, kun saatiin niin monta uutta tanssittajaa lisää. Kylän tytöt olivat kateellisiakin heistä. Kyllä he muitakin hakivat, mutta me oltiin etusijalla. Koti valmistui kolmessa kuukaudessa, rakentaminen alkoi vapulta ja heinäkuun lopussa oli ihan valmis. Olimme olleet karjalaisten retkellä Siikajoen Karinkannassa, lauantaina oli iltamat seurantalolla ja pyhäpäivä vietettiin meren hiekkarannalla. Olimme koko yön valvoneet ja tanssineet, niin väsytti kamalasti. Samana iltana Orpanat ja setä ja Toini tulivat meille vielä heidän läksiäiskahveille. Juhannuksenakin olimme retkellä Raahen saarella, Toinin ja poikien sukulaisia asui Raahessa, ja meitä tyttöjäkin otettiin mukaan, minut, Anja ja Teräväisen Mirjami. Ensin alkuilta oltiin saarella ja sitten siellä sukulaistalossa vieraana loppuyö. Aamulla katseltiin Raahen

kaupunkia ja sitten junalla kotiin, Tuomiojan asemalle ja siitä polkupyörillä kotiin. Mirjami ei kerinnyt kirkkoon kuorolaulua laulamaan ja isä Matti oli kamalan vihainen.

Kun muutimme uuteen kotiin, tuntui mahtavalta kun oli muka niin paljon tilaa. Olihan toisenlaista asua kuin yhden huoneen saunamökissä. Olimme Anjan kanssa juuri olleet Etelä-pohjanmaalla sukuloimassa. Kauhavalla oli siihen aikaan kovasti kutomoita. Sieltä ostimme kamariin sängynpeiton ja seinävaatteen, oli hienoa sisustaa uutta kamaria niillä. Olikohan juuri se vuosi, kun minut valittiin nuorisoseuran sihteeri. Piti aina hankkia iltamaluvat nimismieheltä, ja joku lupa oli kait kun tuli kiertävät elokuvat talolle. Silloin ei saanut kankaistakaan mistään, niin teimme kreppipaperista kauniit verhot Ihantolaan, seurantalolle. Entiset oli melkein riekaleita. Laitoimme reunat oikein punaisesta paperista. Kun väki tuli taloon, kaikki kyselivät kuka on laittanut näin kodikkaaksi salin. Minä ja muutamat tytöt tehtiin se yhdessä, se oli hauskaa.

Vuoden lopussa kansanhuolto lopetettiin, meitä taisi olla kolme ihmistä, jotka saivat lopputilin. Vanhin meistä, Elsa Pehkonen, sai muuttaa kunnantoimistoon, ja hän jakoi vielä yleisostokortit, joita silloin vielä tarvittiin. Kun Anja tuli joululomalle sieltä Puolangalta, kertoi hän, että sen talon toiseen pirttiin tulee loppiaiselta kutomakurssi kuudeksi viikoksi. Hän pyysi minua lähtemään kurssille, kun olin työtönkin. Tuumasta toimeen. Minä lähdin hänen mukaansa sinne korpeen. Käsityönohjaaja opettaja oli oikein mukava Martta Iivonen, evakko, en muista mistä oli kotoisin. Siellä aika meni siivillä opetellessa hienoja kutomisen saloja. Kudoin siellä ollessa kaksi päiväpeittoa, neljä liinaa, huivin, tākānān ja sohvatyynyn. Kukaan muu ei tehnyt tākānā. Opettaja sanoi vain, kyllä se sinulta onnistuu. Sainkin sen valmiiksi ihan ennätysajassa, niin hän kehui, kun oli muillakin kursseilla sellaisen teettänyt. Me pidettiin lopettajaisetkin, oikein näyttelyn kanssa. Leivoimme piirakoitakin, niitä sitten myytiin ihmisille kahvin kanssa, taisi siellä olla myös pullaa myytävänä. Eräs ukkeli otti tākānān nurkan käteensä ja kysyi: Onkos siinä kaksi vaatetta päällekkäin. Niinhän tākānāssä on.

Kurssin loputtua Anja antoi viikonlopun lisäksi kaksi lomapäivää koulusta, ja niin me tytöt lähdettiin Kajaaniin enolaan kylään. Eno asui jo silloin maatilallaan Kuurnassa, lähellä Kajaania, Anni tati piti koulua kaupungin liepeillä olevassa Asuntolan koulussa. Salme oli jo naimisissa, kävin hänenkin luonaan Sotkamon Kontinjoella. Eero oli siellä opettajana, Salmekin oli ollut epäpätevänä yhden vuoden ja silloin he tapasivatkin toisensa siellä koululla. Sitten matkustin takaisin Paavolaan.

Alkoi tuntua pian, että olisi mukava olla jossain töissä. Tieto oli kulkenut Kurikkaan sedälle ja Sirkalle. He kirjoittivat, että siellä oli Koiviston kaupassa toimi avoinna, ja kehottivat hakemaan. Minä laitoin

hakemuksen ja minut valittiin. Niin keräsin vähät vaatteeni ja lähdin junalla Kurikan pitäjän Panttilaan. He asuivat vielä tilapäisessä asunnossa, jossa oli vain tupa ja kamari. Minä sain nukkua kamarissa. Olin kuin talon väkeä, söin pöydässä ja tein vähäisiä askareitakin. Kamarin siivosin aina lauantaina. Kaupassa oli usein kova vilske, kun Lakkitehtaan työt tulivat töistä ostamaan ruokaa ym. Johtaja laittoi minut konttoriin laskuja setvimään aikajärjestykseen ja sitten neuvoi kirjaamaan. En silloin ymmärtänyt kirjanpitoa, mutta tein mallin mukaan. Sirkka ja setä veivät minut aina mukaansa, kun lähtivät jonnekin kylään, niin tuli tuttujakin vähitellen. Tutustuin heidän kauttaan yhteen Rauha nimiseen tyttöön. Hänellä oli sulhanen Karijoella ja kohta oli hänsä. Sinne me sitten lähdettiin Karijoelle asti, näin oikein sahtihäät. Siellä oli morsiamen serkku juotettu, ei osannut epäillä sahtia miksikään. Poika parka pyyteli: Elköö sanoko äidille ja mummulle. Tuli sitten syksy. Kaupanjohtaja huomasi, että oli keväällä tullut palkanneeksi liikaa väkeä. Minä olin viimeksi tullut ja sain lähteä. Hyvän todistuksen kyllä mukaan antoi. Setä ja Sirkka olivat pahoillaan kun lähdin, mukavastihan meillä menikin. Sitten koton huomattiin, että Vihannin kaupan Rankisperän myymälään otetaan hoitaja. Sinne minä sitten hain, kun isän tuttu Kauralan isäntäkin kehotti hakemaan. Pääsin sitten sinne töitä paiskimaan.

Olin kovasti yllättynyt, kun asiakkaita tuli kauppaan, jokseenkin kaikki olivat tuttuja naamoja. Olin heidät jo kansanhuollossa tavannut, ihmettelin vain, täälläkö te asuttekin. Aika meni joutuin, vaikka olosuhteet eivät olleet kaksiset. Kauppa oli Jylhän vanhassa talossa. Nurkkakamarissa oli kauppa, siitä ovi ulos ja raput, toinen kamari oli varastona, kolmas oli minun olo-makuuhuoneeni ja sitten vielä oli keittiö. Talon väki Hanna emäntä ja hänen veljenpoikansa Martti asuivat isossa pirtissä. Pirtissä toimi kylän postikin, postiautolla sinne tuli kirjeet ja lehdet. Kylässä oli mukavia persoonia ja kaikki tunsivat toisensa. Kerran yksi emäntä toi voita myytäväksi. Voi laitettiin vaakalle, mutta siitä alkoi virrata kirnupiimää lattialle. Minä sanoin emännälle, pitäisköhän tätä vielä pestä. Emäntä sieppasi voin ja lähti kotiinsa. Suuttuikohan, tuumasin itsekseen. Ei suuttunut, pienen hetken päästä hän tuli takaisin ja voi oli pesty paremmaksi. Siitä sai helposti tappiota, jos oli kovin vetistä. Voit olivat talon lattian alla kuopassa aina viikon, sitten ne pakattiin puulaatikoihin, kirjoitettiin lappuun montako kiloa ja grammaa siinä oli. Minulla ei ollut herätyskelloa, Hanna emäntä kävi aina herättämässä minut, hän oli tosi ystävällinen ihminen. Yhtenä kesäaamuna Hannan lehmät olivat karanneet ja hän etsi niitä, eikä ollut minua herättämässä. Heräsin siihen kun eräs emäntä asiakas seisoj sänkyni vieressä ja sanoi: Lähtisitkö antamaan minulle tavaraa kaupasta. Kyllä sain äkkiä vaatteet päälleni ja itseni kaupan puolelle. Kerran Anja tuli sinne kaupalle ihan paniikissa. Sinun on autettava nyt tässä asiassa. Asia olikin vakava. Hän oli lainannut Iida tädin kansallispuvun juhannusjuhli varten, ja rupesi sitä prässäämään. Rauta oli kuuma, silloin oikein sellainen hellalla kuumennettava. Liekkö rässiätkin ollut niin ohut, että siitä liivin alanurkasta paloi pala pois. siinä on vielä merkkauksiakin, sinä kulmassa. Olipa siinä miettimistä.

Hannalla oli ompelukone, se tuotiin kamariini. Mutta mistä paikkakangas? Sitten huomasimme, että hame on ihan samaa kangasta kuin liivi. Nyt me leikkasimme ehkä n. 10 cm hametta kapeammaksi. Siitä palasta tehtiin liivin alakulma. Ne kirjailut, joita oli panimme mieleen minkälaisin, sitten purimme jäljellä olevat, halkaisimme langan ja sillä ohuemmalla merkkasin samanlaiset kuviot liivin kulmaan, ommelkin jäi niiden merkkausten alle melko lailla. Sen kerran Anja sitä pukua lainasi, eikä uskaltanut puhua tädille mitään. Varmaan monen kymmenen vuoden perästä minä kerroin tädille tämän tarinan. Hän sanoi, ettei hän huomannut siinä mitään.

Melkein ensi päivinä tutustuin Klemetin Railiin, hän oli op sijaisena tien toisella puolella olevassa koulussa. Me kuljimme yhdessä tansseissa Alpuassa asti ja hänen Kosti veli oli myös aina siellä mukana. Olin tullessa Railin kotona yötäkin monta kertaa. Railin koti oli iso maalaistalo ja tytöt kävivät lypsyllä aina. Raili halusi lukea seminaariin pääsyä varten tenttikirjoja, mutta ei kehdannut jäädä lukemaan kun toiset meni navettaan. Niinpä hän keksi: Saisinko tulla sinulle asumaan nyt talvisydämeiksi, ja lukisin illat niitä läksyjä. Tietysti lupasin. Jostain saatiin lainaksi pieni päästä vedettävä sänkykin hänelle. Meillä oli kovasti rattoisaa, kait hän silloin luki enemmän kun minä olin vielä kaupassa, hänhän pääsi koulusta jo hyvissä ajoin. Kyllä hän ainakin sinne seminaariin sitten pääsi sellaiselle poikkeusluokalle.

2012 Hilikka Airevuori ([Tuomaan tytär](#))

